

5 / 2023

AKADÉMIA

SPRÁVY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Rory Fitzgerald

LAUREÁT MEDZINÁRODNEJ CENY SAV
PODPORA DEMOKRACIE V EURÓPE JE STÁLE SILNÁ

obsah

- 4 Podpora demokracie v Európe je stále silná
- 8 Európska noc výskumníkov
- 14 Ceny SAV – tri otázky pre ocenených
- 21 Nové knihy Vedy, vydavateľstva SAV
- 22 Smolenický zámok sa preberá zo spánku
- 28 Náročný štart prvých podujatí
na Smolenickom zámku
- 30 V Košiciach vzniká Vesmírny klaster
- 31 O translitológii na Ukrajine v európskom kontexte
- 32 Populizmus a konšpirácie sú silno prepojené
- 36 Drobnicov memoriál
- 37 Vedecký podcast SAV

22 – 27

SMOLENICKÝ ZÁMOK SA PREBERÁ ZO SPÁNKU

„Cieľom je, aby sme boli čo najviac sebestační. To je, samozrejme, aj môj zámer, a preto treba stále pracovať na zvyšovaní povedomia o zámku prostredníctvom dobre cieleného marketingu a PR,“ hovorí o nutnosti prilákať do KC Smolenický zámok SAV tiež klientelu mimo akadémie jeho kastelánka **ĽUBICA ZÁBORSKÁ**.

32 – 34

POPULIZMUS A KONŠPIRÁCIE SÚ SILNO PREPOJENÉ

„Ak ste obklopení rovnakým typom ľudí, hrozí, že tí s extrémnejšími názormi nastaví normu, aký by mal byť dominantný názor v skupine,“ upozorňuje holandský profesor **JAN-WILLEM VAN PROOIJEN**, odborník na temnú stránku človeka a výskum v oblasti radikalizácie, extrémizmu a konšpiračného myslenia.

Podpora demokracie V EURÓPE JE STÁLE SILNÁ

Profesor **RORY FITZGERALD** sa stal v septembri laureátom Medzinárodnej ceny SAV za rok 2023. V rozhovore predstavil fungovanie projektu Európska sociálna sonda (ESS) zameraného na sociálne prieskumy, pričom neopomenul význam účasti Slovenska na tomto projekte.

Profesor **RORY FITZGERALD** zo City, University of London je od roku 2013 riaditeľom Európskej sociálnej sondy Konzorcium európskej výskumnej infraštruktúry (ESS ERIC). Ako sociológ sa špecializuje na sociálne prieskumy, dizajn prieskumov a tvorbu a testovanie dotazníkov. Je spolueditorom časopisu Survey Research Methods Journal.

Cieľom projektu ESS ERIC je mapovať postoje, presvedčenia a vzorce správania v krajinách EÚ, čo prispieva k lepšiemu porozumeniu európskej spoločnosti. Čo bol prvotný impulz k vzniku tohto projektu?

V 80. rokoch 20. storočia vyjadriло mnoho výskumných pracovníkov a pracovníčok v Európe znepokojenie nad nízkou kvalitou údajov a možnosťou porovnávať existujúce sociálne prieskumy v jednotlivých krajinách a medzi nimi. V komparatívnych prieskumoch sa uplatňovali nejednotné prístupy vo výbere vzoriek respondentov a v spôsobe zberu dát, nízka bola aj kvalita prekladov dotazníkov a dáta samotné neboli často vhodným spôsobom spracované a archivované. Profesor Max Kasse a profesor Roger Jowell preto v spolupráci so Stálym výborom pre spoločenské vedy Európskej vedeckej nadácie (SCSS ESF) predložili návrh na zavedenie jednotného, centrálné koordinovaného komparatívneho sociálneho prieskumu. Projekt presvedčil donorov na národnej úrovni, ako aj Európsku komisiu (EK) a od roku 2001 je projekt spoločne financovaný.

Údaje prieskumov sú voľne dostupné. Máte prehľad, kto dáta využíva najčastejšie?

Anonymizované dáta ESS sú voľne dostupné na nekomerčné použitie v súlade so štandardmi otvorenej vedy. Od roku 2003, keď boli údaje prvýkrát sprístupnené, bolo zaregistrovaných viac ako 220 000 e-mailových adries z celého sveta s cieľom získať prístup k našim údajom. Medzi nimi je aj 600 používateľov zo Slovenskej republiky. Ide o akademický prieskum určený predovšetkým pre potreby vedeckých pracovníkov a pracovníčok: 70 % všetkých používateľov ESS tvoria študenti a študentky a 15 % používatelia z prostredia vedy a výskumu.

Jednou z úloh ESS je zviditeľňovať získané dáta a na ich základe identifikovať oblasti, v ktorých môže byť potrebné prijať určité opatrenia. Existuje účinná cesta,

ako údaje dostať na miesta, kde sa formujú rozhodnutia na národnej alebo európskej úrovni?

ESS slúži tvorcom politik na nadnárodnej, národnej aj regionálnej úrovni. Existujú konkrétne príklady, keď majú údaje z našich prieskumov vplyv aj na iné ako akademické prostredie. Tento vplyv sa dá označiť za medzinárodný a plošný. Údaje využíva napríklad Organizácia Spojených národov (OSN) a EK pre stanovenie indexu aktívneho starnutia, analýza dát bola tiež zahrnutá do národnej správy o kvalite života a jej udržateľnosti, ktorá bola predložená českej vláde. Údaje ESS sa využívajú v správe Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) o rovnosti šancí v oblasti zdravia v Európe, estónska vláda ich využila na podporu rozvoja systému domácej ošetrovateľskej starostlivosti dospelých.

Koncepcia a údaje z našich prieskumov boli použité aj pri hodnotení experimentu univerzálneho základného príjmu (UBI) vo Fínsku. Ako ďalší príklad možno uviesť správu týkajúcu sa blahobytu, ktorú na základe údajov ESS pripravil francúzsky Národný inštitút štatistiky a ekonomických štúdií (INSEE) a Stredisko pre výskum blahobytu. V Maďarsku sa stali dáta podkladom pre štúdium sociálnych vzťahov u ľudí vo veku 65+ v súvislosti s pandemiou COVID-19. Zistenia ESS viedli na pôde OSN takisto k zmene konvenčného myslenia o faktoroch, ktoré vedú k predsudkom voči prisťahovalcom v Európe. Iniciatíva za zdravé a pozitívne starnutie (HaPAI) použila dáta ako základ pre svoje dotazníky s cieľom zlepšiť služby pre starnúcich írskych občanov. Údaje o dôveryhodnosti boli napríklad predmetom analýzy v rámci lotyšského národného rozvojového plánu na roky 2021 – 2027 a Litovská stratégia demografickej, migračnej a integračnej politiky na roky 2018 – 2030 zahŕňa údaje ESS zamerané na podporu posilňovania komunít. Väčšina príkladov pochádza z krajín, kde je účasť v jednotlivých kolách prieskumov konzistentná. Teraz, keď je Slovenská republika plnohodnotným členom ESS ERIC a zúčastňuje sa na každom kole, existuje reálna možnosť,

„Anonymizované dáta ESS sú voľne dostupné na nekomerčné použitie v súlade so štandardmi otvorenej vedy.“

Európska sociálna sonda

Európska sociálna sonda (ESS) predstavuje medzinárodný komparatívny sociálny prieskum vytvorený v akademickom prostredí. Je koordinovaný hlavným vedeckým tímom, na ktorého čele stojí profesor Rory Fitzgerald spoločne so zástupcami ďalších šiestich partnerských inštitúcií. Od roku 2013 je ESS súčasťou Európskeho konzorcia pre výskumnú infraštruktúru (ERIC). Projekt získal v roku 2005 Descartovu Cenu za excelentný kolaboratívny vedecký výskum, v roku 2020 bola jeho tvorcom udelená cena Lijphart/Przeworski/Verba (LPV) Dataset Award za najlepší súbor údajov v oblasti komparatívnej politiky.

Slovensko sa zapojilo do projektu pred 20 rokmi, plným členom konzorcia je od roku 2018. Aktivity na národnej úrovni koordinuje Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV pod vedením Mgr. Denisy Fedákovej, PhD., a Mgr. Michala Kentoša, PhD., (do roku 2018 pod vedením prof. PhD. Jozefa Výrosta, DrSc.).

aby sa údaje ESS využívali týmto spôsobom aj v Slovenskej republike.

Je zo strany európskych politikov aktívny záujem o tieto výsledky?

Z databázy Overton.io vyplýva, že v auguste 2023 sa odkazy na dáta ESS nachádzali v 3 246 politických dokumentoch pochádzajúcich z 355 zdrojov. Z databázy vyplýva, že medzi najčastejšie citujúce subjekty údajov ESS patria vlády (46 % dokumentov) a think tanky (39 %), po ktorých nasledujú medzinárodné vládne organizácie (15 %). Úrad pre vydávanie publikácií EÚ je autorom najväčšieho počtu takýchto politických dokumentov (392). Podrobnejší pohľad na európske inštitúcie, ktoré stoja za touto kategóriou, naznačuje, že spomedzi útvarov EK najaktívnejšie využíva naše údaje Generálne riaditeľstvo pre zamestnanosť, sociálne záležitosti a začlenenie a Generálne riaditeľstvo pre výskum a inovácie. Medzi ďalšie patria Generálne riaditeľstvo pre vzdelávanie, mládež, šport a kultúru, Generálne riaditeľstvo pre vnútorné politiky Únie, Generálne riaditeľstvo pre spravodlivosť a spotrebiteľov a Generálne riaditeľstvo pre regionálnu a mestskú politiku.

Spomedzi ostatných útvarov EK sa za najaktívnejších používateľov na európskej úrovni považujú Spoločné výskumné centrum, Eurofound a Eurostat. Medzi ďalších častých používateľov patria organizácie ako Európsky inštitút pre rodovú rovnosť, Agentúra Európskej únie pre základné práva, Európsky univerzitný inštitút, Európska centrálna banka a niekoľko národných vlád. Pri navrhovaní svojich rotačných modulov organizujeme aj stretnutia

s úradníkmi z príslušných generálnych riaditeľstiev. Najnovšie bolo konzorcium ESS ERIC poverené koordináciou projektu INFRASERV Horizon Europe zameraného na objasnenie údajov ESS a iných sociálnych prieskumov, ktoré sú relevantné pre program obnovy EÚ novej generácie. To naďalej potvrdzuje záujem o údaje ESS zo strany európskych tvorcov politik.

Zmenu možno dosiahnuť aj na základe záujmu a tlaku verejnosti. Zameriava sa ESS aj na aktívnu komunikáciu výsledkov jednotlivých prieskumov týmto smerom?

Cieľom ESS nie je ovplyvňovať vývoj určitým smerom. Snaží sa však, aby výsledky z prieskumov boli súčasťou verejných a odborných diskusií. Pravidelne sa tiež objavujú v médiách. Napríklad od júna 2020 až do konca mája 2021 sa v médiách na celom svete objavilo 1 199 zmienok o Európskej sociálnej sonde.

Prieskumy ESS sú dlhodobé a konajú sa v dvojročných intervaloch. Dotazník pozostáva vždy zo stabilnej časti, ktorú tvoria okruhy s otázkami rovnakými pre všetky kolá prieskumu (základný modul), a premenlivej časti (rotujúci modul) s otázkami, ktoré sú špecifické pre jednotlivé kolá. Zmenilo sa niečo za tie roky aj v obsahu základného modulu? Aké procedúry si takáto zmena vyžaduje?

Obsah základného dotazníka pravidelne prehodnocuje náš vedecký poradný výbor a hlavný vedecký tím. Po prvom kole boli odstránené otázky, ktoré sa ukázali ako nefunkčné, napríklad tie o viacúrovňovej štátnej správe. V neskor-

ších kolách boli odstránené aj zriedkavo využívané otázky ako miesto narodenia starých rodičov. Otázky týkajúce sa používania médií a internetu sa tiež zmenili a doplnili tak, aby odrážali častejšie používanie médií prostredníctvom internetu. Zmenou prešli aj otázky týkajúce sa rodinného stavu, aby reflektovali manželstvá osôb rovnakého pohlavia a registrované partnerstvá v istých krajinách Európy. Zmenšil sa tiež rozsah rotujúcich modulov, aby sa skrátila celková dĺžka dotazníka.

V roku 2006 sme získali od EK grant na modernizáciu infraštruktúry, čo viedlo k zlepšeniu metód prieskumu zameraného na mapovanie vzdelania a príjmu v dotazníku. Hoci došlo k určitým zmenám, základ dotazníka ostal rovnaký ako pri prvom prieskume v rokoch 2002/2003, čo umožnilo sledovať zmeny a stabilitu v čase.

Vy osobne ste zohrali dôležitú úlohu pri zabezpečení pokračovania ESS na Slovensku. Prečo je dôležitá účasť Slovenska na tomto projekte?

Je veľmi dôležité, aby ESS zahŕňala čo najviac krajín, pretože vnútroštátne kontexty jednotlivých krajín sa líšia aj napriek tomu, že existujú široké regionálne vzorce. Preto nás teší, že členom konzorcia ESS ERIC je 28 krajín, čo je najvyšší počet spomedzi všetkých konzorcií ERIC v Európe. Zahŕnutie čo najväčšieho počtu krajín EÚ je dôležité, pretože naším cieľom je do istej miery aj objasniť, ako napreduje európsky model. Okrem toho je Slovensko, ako bývalá komunistická krajina a súčasť bývalého Československa, mimoriadne zaujímavé tým, ako sa mení v čase. Účasť v ESS môže byť spôsob, ako posilniť pozíciu spoločenských vied v jednotlivých krajinách. Keďže z historického hľadiska boli sociálne vedy na Slovensku možno nedocenené, je skvelou správou, že sú teraz plnohodnotným členom poprednej výskumnej infraštruktúry v oblasti sociálnych vied. Pomáhať tímu ESS na Slovensku dosiahnuť tento cieľ bolo pre mňa cťou a v mojom úsilí ma veľmi povzbudilo nadšenie a odhodlanie slovenského tímu pri tejto snahe.

Projekt ESS v priebehu rokov získal rôzne významné ocenenia a v súčasnosti sa označuje za zlatý štandard pre komparatívne prieskumy o postojoch k spoločnosti a politike. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že už niet veľmi čo zlepšovať. Aké sú vaše vízie do budúcnosti v súvislosti s ESS ERIC?

Od svojho vzniku v roku 2001 využíva ESS pri prieskumoch formu osobných rozhovorov a najmodernejšie postupy výberu vzoriek respondentov. Prieskum v Európe sa však momentálne ocitá na križovatke. Týka sa to spôsobu zberu dát. Možnosti osobných rozhovorov, ktoré boli na ústupe už pred pandémiou, sú teraz v mnohých častiach Európy obmedzené. Čelíme preto riziku, že niektoré krajiny už v blízkej budúcnosti nebudú schopné realizovať prieskumy tohto typu. Jednou z možností je zber väčšieho množstva údajov online, keďže spoločnosť sa čoraz viac digitalizu-

je. Preto som sa s naším valným zhromaždením dohodol, že najneskôr do roku 2027 bude ESS počas celého zberu dávať využívať metódu samostatného vyplňania dotazníkov respondentmi a respondentkami. Popri prieskume formou osobného rozhovoru v rámci 11. kola ESS, ktoré sa v súčasnosti realizuje v teréne, je na Slovensku tento nový prístup už vo fáze testovania. ESS tak má príležitosť zaviesť v primeranom čase nový zlatý štandard, aj keď na ceste k jeho zabezpečeniu čelí mnohým výzvam. Čas na ESS 2.0 však už prichádza!

Čo nám hovoria o stave európskej spoločnosti výsledky posledného ukončeného prieskumu?

ESS predstavuje všeobecný sociálny prieskum, ktorý pokrýva širokú škálu tém, preto je ťažké stručne odpovedať na túto otázku. Pre mňa osobne je dôležitým ukazovateľom, že žiadna z krajín nemá tendenciu nasledovať Spojené kráľovstvo v jeho brexite, keďže podpora členstva v EÚ je v súčasných členských štátoch EÚ naďalej vysoká. Okrem toho vidíme zvyšujúce sa obavy a znepokojenie

„Účasť v ESS môže byť spôsob, ako posilniť pozíciu spoločenských vied v jednotlivých krajinách.“

v súvislosti so zmenou klímy vo väčšine krajín zapojených do ESS. Je tiež pozoruhodné, že veľká časť mediálnych diskurzov o poklese dôvery v demokraciu sa v našich najnovších výsledkoch nepotvrdila. Mnohé z otázok v našom module o demokracii v 10. kole (2020/2022) boli položené aj v 6. kole (2012/2013), takže vieme porovnať tieto obdobia. Vo všeobecnosti zostáva podpora vo vzťahu k demokracii v celej Európe silná, ale vidíme aj rovnaký vzorec ako pred desiatimi rokmi: výsledky demokracie nezodpovedajú očakávaniam občanov. V mnohých z našich opakovaných prieskumov však vidíme kontinuálny pokrok. Napríklad postoj k prisťahovalcom a homosexuálne orientovaným ľuďom je takmer vo všetkých krajinách viac pozitívny a dôvera v políciu a trestné súdy zostáva relatívne stabilná. Možno viac znepokojujúce je, že niektoré otázky zahrnuté do nášho špeciálneho modulu COVID-19 poukázali na to, že najmenej jeden z desiatich respondentov verí konšpiračným teóriám, pričom v niektorých krajinách je to viac ako 50 %.

Text: Stanislava Longauerová

Foto: Martin Bystriansky

Európska noc VÝSKUMNÍKOV

Hlavnými témami 17. ročníka vedecko-popularizačného podujatia boli voda a umelá inteligencia.

Európska noc výskumníkov (ENV) sa koná každoročne posledný septembrový piatok a je najväčšou celoeurópskou iniciatívou zameranou na popularizáciu výskumu a inovácií. Tento rok sa podujatie zameralo na témy súvisiace so šetrením a ochranou vody, ako aj na umelú inteligenciu a jej úlohu pri riešení súčasných spoločenských problémov so zreteľom na možné riziká.

To, že ENV kráča s dobou, sa potvrdilo aj počas panelovej diskusie pod názvom **Čo môžeme urobiť pre ženy vo vede**. Jej moderátorka Barbara Zmušková z EURACTIV Slovensko už v úvode avizovala, že nasledujúci ročník tohto festivalu vedy a výskumu zažije dôležitú zmenu. Pretože „veda – to nie sú len výskumníci, ale aj výskumníčky, a súčasný názov podujatia zatiaľ túto skutočnosť nereflektuje“. V rámci rodovo inkluzívneho kroku sa však už od budúceho roka názov zmení na rodovo neutrálnu **Európsku noc vedy**.

Hlavným stanom vedy a výskumu sa počas 29. septembra stala bratislavská Stará tržnica. Práve tam od skorého rána prúdili zástupy tried základných a stredných škôl, ktoré poobede vystriedali rodičia s deťmi a záver večera už patril zvedavým tínedžerom a dospelým. Stretnúť vedu a výskum bolo v Bratislave možné aj na lodi Kriváň, vo V-klube, Lab.cafe a Zážitkovom centre vedy Aurelium. Treba tiež pripomenúť, že SAV predstavila svoj výskum v 26 stánkoch nielen v Bratislave, ale aj v Banskej Bystrici a Poprade.

Vedci z **Ústavu anorganickej chémie SAV** si pripravili ukážky pokročilých materiálov ako špeciálnu biokeramiku alebo materiálov, vďaka ktorým možno čistiť odpadové vody od mikropolutantov, resp. znečistenia, ktoré sa vo vode nachádza vo veľmi malých množstvách. Podľa Mgr. Petra Boháča, PhD., je vďaka pokročilým oxidačným procesom na báze fotokatalyzátorov možné zničiť tieto látky, no nevýhodou je použitie UV svetla, čo je energeticky aj finančne náročné riešenie. „Preto sa snažíme pripraviť materiály, ktoré by fungovali na báze viditeľného svetla,“ objasnil doktor Boháč.

V rámci experimentu si bolo na mieste možné vyskúšať, ako vyzerá adsorpcia, resp. prvý krok pri tomto spôsobe

čistenia. Voda, farbivo a smektit (účinná látka v známom liečive určenom na liečbu črevných problémov) po zamiešaní v skúmavke vytvorili mútny roztok, ktorý sa po vybratí z centrifúgy s rýchlosťou 10 000 otáčok za minútu opäť premenil na číru tekutinu, na ktorej dne sa objavila usadenina farbiva oddelená od smektitu.

P. Boháč ocenil tento rok aj pripravenosť školákov a školáčok: „Pravdepodobne dostali v škole presné zadania, čo si majú zistiť, pretože za nami chodia s notesmi a zapisujú si poznámky.“

V súčasnosti sa na diagnostiku neurodegeneratívnych chorôb využívajú testy, pri ktorých lekár zapisuje odpovede pacientov na papier. V rámci spolupráce s riešiteľmi projektu EWA sa **Ústav informatiky SAV** zúčastnil na vytvorení aplikácie, ktorá dokáže robiť skrining Alzheimerovej choroby na základe opisu obrázkov do mobilného zariadenia (bezplatnú aplikáciu EWA si môžete stiahnuť a vyskúšať cez Google Play), vysvetlil na podujatí jazykovedec Mgr. Róbert Sabo, PhD., z oddelenia analýzy a syntézy reči. „V rámci APVV projektu ALOIS skúmame, akým spôsobom sa pri diagnostike dá využiť sociálna robotika, kde by pacient mohol priamo interagovať s robotom, ktorého sme naučili rozumieť aj rozprávať po slovensky,“ dodal R. Sabo.

Ako takáto komunikácia môže vyzeráť, si mohli návštevníci na mieste vyskúšať. Robot Furhat bol dokonca súčasťou argumentačného súboja stredoškolských debatérov zo Slovenskej debatnej asociácie na hlavnom pódii v bratislavskej Starej tržnici a stal sa tiež jednou z hlavných hviezd na tomto vedecko-popularizačnom podujatí.

Hrou so svetlom mohla verejnosť v stánku **Fyzikálneho ústavu SAV** objavovať jeho vlnový a časticový charakter. Svetlo ako tok častíc bolo demonštrované prostredníctvom fluorescencie bežne dostupných materiálov ako olej, med, prací prášok alebo vajce. Ako najviac fluorescenčný sa ukázal prášok na pranie, pretože obsahuje prímеси na rozjasnenie bielizne. Fluorescencia ako spektroskopická metóda sa pritom využíva nielen vo fyzike. Biológovia ju používajú na skúmanie vtáčích vajčiek a môžu ňou identifikovať zmenu rozloženia (svetielkujúcich) proteínov

Prednáška Pavla Šimána z Ústavu vied o Zemi SAV na tému „Prichádza umelá inteligencia práve včas, aby nás zachránila pred nami samotnými?“

v škrupine, ktorá je spôsobená napríklad zmenou genetickej informácie. „Čo sa týka vlnového charakteru, rozhodli sme sa predviesť základné experimenty z fyziky optiky ako difrakciu, interferenciu a ohyb svetla,“ priblížila prezentáciu v stánku Ing. Monika Bírová. Nielen najmenší zvedavci mohli v rámci bonusovej úlohy identifikovať rôznofarebné roztoky s nanočasticami, pričom ružová farba v prípade nanočastíc zlata mnohých prekvapila.

Kozmické počasie, geomagnetické pole a magnetický dáždnik boli témami jedného z piatich stánkov **Ústavu vied o Zemi SAV**. Magnetické pole Zeme bolo verejnosti prezentované vo forme „magnetického dáždnika“, ktorý nás ochraňuje pred energetickými časticami slnečného vetra. Ako poznamenal Mgr. Miloš Revallo, PhD., ľudia už v súvislosti s našou planétou napáchali značné ekologické škody, magnetické pole Zeme však našťastie vypnúť nedokážu. Je totiž známe, že v dávnej geologickej minulosti dochádzalo k zmenám polarít geomagnetického poľa, keď dipólová zložka poľa vymizla, slnečný vietor sa dostal do blízkosti Zeme a ochranný „magnetický dáždnik“ prestal byť účinný. Práve geomagnetické prepólovanie bolo jednou z tém, ktorá najviac oslovila návštevníkov stánku. M. Revallo vysvetlil, že zmena polarít magnetického poľa Zeme by mala vplyv hlavne na súčasné technologické

zariadenia. Ide však o dlhý a pomalý proces, ktorý nie je možné presne predpovedať.

Ďalší stánok z **Ústavu vied o Zemi** patril geofyzikálnemu odboru, kde sa zamerali na tému intenzívnych dažďov na Slovensku ako následku klimatickej zmeny. Ľudia si tu mohli pomocou praktickej pomôcky vypočítať objem nádrže na dažďovú vodu, ktorú je možné zachytávať zo strechy rodinného domu, pokiaľ uvažujú o vybudovaní vodozadržného systému na záhrade. Podľa Mgr. Milana Onderku, PhD., záujem o tieto opatrenia rastie a podobný systém je možné aplikovať dokonca aj na verejné budovy, najmä v mestách, kde by bolo možné zrážkovú vodu využívať na závlahu parkov.

Podľa výpočtov M. Onderku by mohol výskyt storočných dažďov v strednej Európe do konca storočia narásť o 20 percent. Preto je dôležité navrhovať vodozadržné opatrenia s ohľadom na budúcu klímu. Geofyzikálny odbor už úzko spolupracuje so Slovenským hydrometeorologickým ústavom na produktoch použiteľných v praxi aj pre inžinierov, ktorí navrhujú vodné stavby. M. Onderka na záver dodal, že „k prírodným zdrojom treba pristupovať zodpovedne. Aj na Slovensku sú oblasti, kde majú ľudia problémy s hladinou podzemnej vody.“

Mimoriadny záujem o toto vedecké popularizačné podujatie sa opäť potvrdil u všetkých vekových kategórií.

Sphere – videoprojekcia Zeme v bratislavskej Starej tržnici.

Výskumom globálnej zmeny a manažmentu v zraniteľných územiach sa zaoberá organizácia SlovakGlobe, ktorého výsledky spolu s tímom prezentovala Mgr. Iveta Štecová, PhD., z **Ústavu ekológie lesa SAV**. Jedným z takýchto území sú aj mestá, ktoré sa počas leta extrémne prehrievajú. „Bohužiaľ, v mestách sú trendom tmavé strechy. Tie slnečné žiarenie absorbujú a premenia ho na sálavé teplo,“ upozorňuje na vykonané merania I. Štecová. „Keby boli strechy svetlé, najlepšie biele, odrazia viac slnečného žiarenia. Teplota tmavých striech vystúpi počas horúcich letných dní na 60 až 70 °C, pri svetlých strechách je to okolo 40 °C.“

Podľa prezentovaných výsledkov organizácie CzechGlobe nie je ideálnym riešením ani trend v podobe zelených striech. Dôvod je prozaický – málokto má dnes čas a dostatok financií starať sa o ne. Z toho dôvodu ich často tvoria sukulenty a tie na rozdiel od zelenej trávy (35 °C) nevyparujú vodu cez deň, ale v noci, takže ich teplota vystúpi počas horúcich dní až nad 50 °C. Ideálnym riešením je teda dobre zaizolovaná strecha natretá svetlou farbou v kombinácii so zadržiavaním dažďovej vody.

V mestách je tiež dôležité vytvárať priestor pre zeleň, ktorá bude mať podmienky na kvalitný koreňový systém. Utlačená pôda také podmienky nevytvára a voda po nej len stečie, neprenikne dovnútra a rýchlejšie sa vyparí.

Pracovníčky a pracovníci v stánku **Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV** si pripravili prezentáciu nástrojov vytvorených pomocou umelej inteligencie. Tá im pomáha jazyk skúmať a analyzovať. „Ľudia najčastejšie využívajú slovníkový portál, aby sa uistili alebo si z rôznych hľadísk overili správnosť použitého slova,“ priblížila funkciu úspešného nástroja Mgr. Judita Páleníková z oddelenia jazykovej kultúry a terminológie. Verejnosť však mala možnosť spoznať aj iné zaujímavé produkty, ktorými ústav disponuje. Jedným z mnohých je rekonštrukcia diakritiky alebo automatický prekladač textu Ludevít, ktorý dokáže text prepísať zo súčasnej do štúrovskej slovenčiny.

Výskum vo **Virologickom ústave Biomedicínskeho centra SAV** sa okrem iného zameriava aj na kliešte. V tomto stánku bolo možné vidieť dva najbežnejšie sa vyskytujúce druhy kliešťov na Slovensku v rôznych vývojových štádiách – od larvy cez nymfu a dospelého jedinca, ktoré sa vo veľkosti značne líšia. Najmä vo vlasovej časti je takmer neviditeľnú larvu kliešťa veľmi ťažké nájsť, čím stúpa riziko prenosu ochorení ako kliešťová encefalitída, borelióza a iné. Aj keď je kliešť pre človeka nebezpečný, RNDr. Kamila Kočí, PhD., mala na otázku, či je vôbec kliešť na niečo dobrý, jednoznačnú odpoveď: „Samozrejme, slúži ako potrava pre vtáctvo. Je dôležitou súčasťou ekosystému.“ Jednou z aktivít v stánku **Ústavu výskumu sociálnej ko-**

munikácie SAV boli konštrukty v rámci sociálnej psychológie, kde mali záujemcovia a záujemkyne za úlohu určiť, či ide o reálne alebo vymyslené konštrukty. Takéto pojmy, ako napríklad liberálny fašizmus, znejú často sofistikovane, ale sú zneužívané aj v politike, približuje aktivitu Mgr. Peter Šebáň. Verejnosť, dokonca deti, baval najmä psychologický šach, kde sa bolo možné na základe náhodného výberu vziť do nejakej roly a premýšľať, čo daná postava môže a čo nie. Cieľom bolo poukázať, že v našej spoločnosti nemáme v skutočnosti všetci rovnaké možnosti.

Okrem vedeckých stánkov boli súčasťou ENV tiež popularizačné prednášky. Polemizovalo sa o zvyšovaní povedomia o ženách vo vede, o klimatických zmenách, o veličine, akou je čas. Hľadali sa riešenia, ako dosiahnuť excelentnosť v slovenskej vede a výskume. Témou boli tiež vzťahy a láska.

Pod taktovkou generálneho riaditeľa Ústavu vied o Zemi SAV RNDr. Jána Madarása, PhD., sa počas celého dňa v bratislavskej Starej tržnici konala v krátkych blokoch videoprojekcia Zeme pod názvom **Sphere**. Cieľom bolo priblížiť vývoj Zeme za poslednú miliardu rokov. Ukázať minulosť, ale predstaviť aj budúcnosť Zeme. Verejnosť

Robot Furhat z Ústavu informatiky SAV predviedol, ako vyzerá sociálna robotika v slovenčine.

mala jedinečnú príležitosť sledovať toto vizuálne divadlo a lepšie tak pochopiť, ako sa v priebehu stoviek miliónov rokov menili oceány, ako sa kontinenty spájali a následne opäť vzdŕaľovali.

Aj napriek tomu, že sa ENV križoval s umeleckým projektom Biela noc, obom podujatiam to neuškodilo, práve naopak. Zástupy ľudí križovali v dobrej nálade centrum mesta a Bratislava sa v noci stala úžasným živým organizmom. Okrem enormnej účasti príjemne prekvapila organizátorov, ale najmä vedeckú obec a prítomných na tomto vedeckom podujatí aj osobná prítomnosť prezidentky Zuzany Čaputovej.

Text: Stanislava Longauerová
Foto: Katarína Gáliková

Ceny SAV

TRI OTÁZKY PRE OCENENÝCH

Akadémia každý rok oceňuje svoje špičkové vedecké pracovníčky a pracovníkov, ide o najvyššiu formu ocenenia ich tvorivej činnosti. Tento rok akadémia udelila ceny za vynikajúce výsledky dosiahnuté vo vedeckovýskumnej práci a za popularizáciu vedy.

Slávnostné podujatie sa konalo 4. septembra 2023 v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach. Tento rok sme oslovili ocenených vedcov a vedkyne (aj v mene celého kolektívu), ktorí boli ocenení za výsledky dosiahnuté vo vedeckovýskumnej práci. Odpovede na tri otázky azda pomôžu lepšie priblížiť ich výskum.

doc. RNDr. BRANISLAV
ŠPROCHA, PhD.,

z Prognostického ústavu Centra spoločenských a psychologických vied SAV si prezval Cenu SAV za súbor prác zameraných na transformačný proces rodinného a reprodukčného správania obyvateľstva Slovenska po roku 1989 v časovej a priestorovej perspektíve.

„Sme svedkami odkladania sobášov,
rodenia detí do neskoršieho veku.“

Vo svojich demografických výskumoch využívate často kohortnú analýzu. Ako prebiehajú takéto analýzy v praxi?

Kohortná analýza sa opiera o longitudinálny pohľad (výskum, pri ktorom sa skupina subjektov skúma opakovane, obyčajne v priebehu dlhšieho času, pozn. red.) na realizáciu demografických udalostí. Základným predpokladom na to, aby ju bolo možné uplatniť, je buď dostatočne dlhý časový rad údajov, alebo vhodne koncipované zisťovanie, respektíve otázky v ňom, ktoré sa zameriavajú na reprodukčnú históriu osôb. V demografii sa pod pojmom kohorta pritom myslí skupina osôb, ktorým sa v jeden časový úsek, najčastejšie rok, odohrala nejaká demografická udalosť. Ide napríklad o mužov alebo ženy, ktoré v jeden

kalendárny rok vstúpili do manželstva, rozviedli sa a podobne. Ešte častejšie je pritom v demografii používaný koncept generácie, keď tieto udalosti sú realizované skupinou osôb s rovnakým rokom narodenia. V takomto prípade potom analyzujeme napríklad, kedy a v akej intenzite vstupovali do manželstva slobodné osoby narodené v 50., 60. rokoch a podobne.

V prípade Slovenska je oboje možné aplikovať vďaka kvalitnej demografickej štatistike s viac ako storočnou tradíciou alebo sčítaniu obyvateľov, prípadne iným zisťovaniam, ktoré v sebe niektoré otázky takéhoto charakteru obsahujú. Vhodnou kombináciou zisťovaných údajov, prípadne ich úpravou do generačnej, kohortnej podoby následne vieme identifikovať, ako sa vyvíjajú demografické

procesy na Slovensku – ich intenzita, časovanie a ďalšie charakteristiky práve medzi jednotlivými kohortami či generáciami.

Vymyká sa v istom smere demografický vývoj na Slovensku v porovnaní s demografickými trendmi strednej a východnej Európy?

V podstate všetky krajiny bývalého východného bloku prechádzajú od začiatku 90. rokov minulého storočia viacerými dôležitými, pomerne dynamicky sa presadzujúcimi a v prípade mnohých z nich aj historicky jedinečnými zmenami reprodukčného správania. Slovensko nie je žiadnou výnimkou a hlavné vývojové trendy sú keď nie rovnaké, tak veľmi podobné. Sme svedkami odkladania sobášov, rodenia detí do neskoršieho veku. S tým je úzko prepojený pokles intenzity, s akou vstupujú mladí ľudia do manželstva, ako aj rodenia detí. V posledných rokoch síce dochádza k určitému oživeniu, ale toto zatiaľ stále nedokáže plne kompenzovať predchádzajúce viac ako dve desaťročia trvajúce obdobie nízkej úrovne týchto procesov. Výsledkom tak je, že na Slovensku, ako aj v iných krajinách strednej a východnej Európy sme svedkami rastúceho podielu slobodných a osôb, ktoré nebudú mať skúsenosť so životom v manželskom zväzku, častejšie volia rôzne formy párových nemanželských spolužití, prípadne rastie aj obľuba singles. Z hľadiska plodnosti je možné identifikovať mierne rastúcu bezdetnosť a najmä príklon k jednodetným rodinám či častejšie rodenie detí mimo manželského zväzku.

Demografické zmeny prebiehajúce od 90. rokov sa však dotkli aj ďalších demografických procesov. V populáciách bývalého východného bloku je potrebné pozitívne vnímať

zlepšovanie úmrtnostných pomerov a s tým spojené predlžovanie života, ako aj znižovanie umelej potratovosti. Na druhej strane sa ukazuje, že manželské zväzky sa stávajú nielen menej častými, ale vzrástlo aj riziko ich legislatívneho ukončenia. Dôležitým procesom pre populačný vývoj sa v čoraz väčšej miere stáva zahraničná migrácia. Výsledkom týchto zmien je tiež intenzifikácia populačného starnutia a obzvlášť Slovensko spolu s niektorými ďalšími krajinami v strednej a východnej Európe čelí jej pomerne dynamickému prehľbovaniu.

V súvislosti s vývojom demografie politici často prezentujú jednoduché riešenia, ako zvrátiť nepriaznivý vývoj. Existuje takýto nástroj, ktorý by dokázal ovplyvniť situáciu, napríklad nízku pôrodnosť?

Rodinné a reprodukčné správanie je podmienené celou škálou rôznych faktorov a ide o značne komplexnú a do určitej miery aj komplikovanú problematiku, ktorá má na Slovensku svoje určité špecifiká, pričom tieto sú navyše ešte aj diferencované z regionálneho či spoločenského hľadiska. Preto môže vzniknúť situácia, že nejaká úzka skupina osôb pozitívne reaguje na niektorú z foriem opatrení alebo riešení, ale v širšom kontexte sa môžu míňať účinku. Vo všeobecnosti jednoduché a jednostranne zamerané riešenia len málokedy majú úspech. Preto je veľmi ťažké hovoriť o jednom konkrétnom nástroji, ale je dôležité skôr hovoriť o skupine nástrojov a opatrení vzájomne sa podporujúcich a ovplyvňujúcich rôzne aspekty rodinného a reprodukčného správania. Ich identifikácia v slovenskej spoločnosti by pritom mala byť kľúčovým a primárnym predpokladom rozpracovania dobre nastavenej rodinnej politiky.

Ing. MÁRIA OMASTOVÁ, DrSc.,

a riešiteľský kolektív v zložení Ing. Matej Mičušík, PhD., RNDr. Michal Procházka, PhD., Ing. Nikola Bugárová, PhD., MSc. Anastasiia Stepura a MSc. Yaryna Soyka z Ústavu polymérov SAV boli ocenení za výsledky dosiahnuté v interdisciplinárnom výskume nanomateriálov a polymérnych kompozitov a nanokompozitov.

„Keďže nie sme veľký ústav, vyprofilovali sme hlavné témy výskumu, ktorým sa venujeme.“

Kde všade môžu nájsť v budúcnosti výsledky vašich výskumov využitie v praxi?

Príprava nových typov polymérnych kompozitov a nanokompozitov bola základom pre štúdium polymérnych senzorov a aktuátorov, ktorým bol venovaný náš výskum v projekte 7RP NOMS asi pred 10 rokmi. V posledných rokoch výskumnej činnosti sa venujeme aplikáciám nanotechnológií a výskumu nanomateriálov, ktoré zahŕňujú prípravu a modifikáciu častíc vodivých polymérov, nanočastíc na báze uhlíka a ich kombináciami s inými nanočasticami alebo s polymermi, organickými alebo anorganickými substrátmi s cieľom vytvoriť nové druhy materiálov, napríklad pre diagnózu a cieleňú liečbu rakoviny. Nanovlákná rôznych polymérov a kompozitov pripravené elektrostatickým zvlákňovaním sú vhodné pre bioinžinierske aplikácie. Výskum elektricky vodivých materiálov je súčasťou výskumu a aplikácie ako nový typ elektród v solárnych článkoch a superkapacitoroch, ktoré sme skúmali v projektoch APVV, JRP V4-Kórea a MEraNet. Nový typ 2D nanočastíc, MXény, sa intenzívne študuje v rámci projektov Horizont a MEraNet a využívajú sa na prípravu kompozitov pre elektromagnetické tienenie, kde sme dosiahli zaujímavé výsledky.

Ako dlho už prebieha tento výskum?

Polymérne nanokompozity sme začali pripravovať a študovať najprv s prírodnými nanoplňivami, ako je montmorilonit. Moja prvá publikácia, kde sa objavilo slovo nano, je z roku 2006. Niekoľko rokov po objavení uhlíkových nanotrubičiek výskum pokračoval smerom k príprave elektricky vodivých materiálov. Zaujímali nás vplyv elektricky vodivých nanočastíc, ako sú uhlíkové nanotrubičky,

grafén a v poslednom období aj dvojdimenzionálne plnivá ako MXény na elektrickú vodivosť, ako aj ďalšie fyzikálne a mechanické vlastnosti vodivých polymérnych kompozitov.

Ústav polymérov SAV patrí dlhodobo k výskumnej špičke akadémie. Čo je podľa vás hlavný dôvod?

Medzinárodný tím odborníkov pozitívne ohodnotil posun v kvalite a dosahu výskumu aj na Ústave polymérov SAV. Pomohol nám k tomu aj Medzinárodný poradný výbor, ktorý sme mali zriadený ako prvý ústav v SAV. Keďže nie sme veľký ústav, vyprofilovali sme hlavné témy výskumu, ktorým sa venujeme. Ide o polymérne biomateriály, polymérne materiály pre zníženie environmentálnych hrozieb a hybridy a polymérne kompozity s prispôbenými vlastnosťami. Tieto sa nám darí naplňať a riešiť na veľmi dobrej úrovni.

Zapájame sa do top tém, ktoré sa riešia celosvetovo, ako sú 2D materiály a ich aplikácie, príprava a výskum antibakteriálnych materiálov, štúdium biodegradovateľných plastov z obnoviteľných zdrojov a ďalšie. Pracovisko dlhodobo smeruje výskum k aplikáciám v spolupráci so zahraničnými aj slovenskými partnermi, o čom svedčia riešené spoločné projekty. Tieto spolupráce vyústili do početných výstupov vo forme publikácií v uznávaných a vysokoimpaktovaných vedeckých časopisoch a taktiež viedli k podaniu početných patentových prihlášok a úžitkových vzorov. Sme zapojení do projektov Horizont Europe, MEraNet a ďalších. Uvedené spolupráce a spoločné aktivity môžu byť základom k možnosti založenia spin-off/startupov v blízkej budúcnosti.

MVDr. DANIEL KUPKA, PhD.,

si prevzal ocenenie spolu s kolektívom v zložení Ing. Miroslava Václavíková, PhD., Ing. Lucia Ivaničová, PhD., Mgr. Lenka Hagarová, PhD., a Mgr. Zuzana Bártová, PhD., z Ústavu geotechniky SAV za prípravu a vypracovanie metodiky a technológie čistenia podzemných a banských vôd v lokalitách Bratislava-Vrakuňa a Nižná Slaná.

„Technológia musí zabezpečiť výslednú kvalitu výstupných vôd takmer na úrovni pitnej vody.“

Akým spôsobom fungujú vaše technológie čistenia podzemných a banských vôd?

Technológia vyvinutá na čistenie podzemných vôd pod skládkou bývalých Chemických závodov Juraja Dimitrova (CHZJD) v bratislavskej Vrakuňi zohľadňuje špecifické fyzikálno-chemické parametre podzemnej vody a charakter znečistenia v tejto lokalite. Využíva dva základné princípy odstraňovania kontaminujúcich látok z podzemnej vody. Prvým sú deštruktívne procesy, pri ktorých dochádza k rozkladu organických látok v danej matici, respektíve vodnom roztoku na anorganické produkty. Druhým sú procesy separácie, pri ktorých sa znečisťujúca látka oddelí od matrice bez výraznej chemickej modifikácie. Srdcom nami navrhovanej technológie je metóda elektrochemickej oxidácie. Je vhodná na spracovanie vôd s obsahom ťažko rozložiteľných organických látok, respektíve látok vysoko toxických. Technológia musí zabezpečiť výslednú kvalitu výstupných vôd takmer na úrovni pitnej vody. Hlavnou výhodou tejto technológie je, že je bezodpadová a nevyužíva chemické látky a tieto procesy sú preto označované ako ekologicky prijateľné. Na oxidáciu organických znečisťujúcich látok sa v podstate spotrebuje iba elektrická energia. Časť technológie, nadizajnovanej v Ústave geotechniky SAV v podobe flotačnej kolóny a sústavy zariadení na čistenie odpadových vôd obsahujúcej flotačnú kolónu, bola patentovaná.

Pre riešenie ekologickej havárie na rieke Slaná bola navrhnutá technológia čistenia banskej vody založená na princípe alkalického zrážania. Kovy rozpustené v banskej vode sa zrážajú vo forme hydroxidov. Zrazeniny s obsahom kovov sú separované v sedimentačnej nádrži a kalolise a následne stabilizované. Vyčistená voda spĺňa kritériá

na vypúšťanie do povrchových vôd. Dodatočnou úpravou technológie čistenia vody by bolo dokonca možné dosiahnuť selektívnu separáciu jednotlivých prvkov alebo skupín prvkov na ich potenciálne priemyselné využitie. Možnosť získavania vybraných kovov vysokej čistoty by mohla vylepšiť ekonomiku prevádzkovania čistenia vôd. Vývoj tejto technológie je predmetom súčasného výskumu v našom ústave.

Máte bližšie informácie o tom, kedy a za akých okolností budú tieto technológie aplikované v praxi?

Technológia úpravy vody vo Vrakuňi bola navrhnutá na základe výsledkov laboratórnych a pilotných testov realizovaných v spolupráci Ústavu geotechniky SAV a firmy Environmentum v rámci spoločného výskumno-vývojového pracoviska. V rámci projektu Sanácia environmentálnej záťaže Bratislava-Vrakuňa – Vrakuňská cesta – skládka CHZJD – SK/EZ/B2/136 už bol realizovaný pilotný projekt overovania technológie čistenia podzemnej vody v oblasti uzavretej podzemnou tesniacou stenou. Znečistená podzemná voda čerpaná z hydrogeologického vrtu IG-624V (areál bývalého Darexu) bola upravovaná v troch krokoch, a to predprípravou vody metódou odpľňovania, tlakovou membránovou filtráciou a elektrolýzou. Došlo tak k zníženiu kontaminácie na úroveň cieľových hodnôt sanácie podzemnej vody, ktoré boli stanovené v rizikovej analýze. Ústav geotechniky SAV je pripravený podať pomocnú ruku Ministerstvu životného prostredia SR, ale aj firmám pri realizácii tejto spoločensky veľmi významnej úlohy.

Pre technológiu úpravy banskej vody v Nižnej Slanej sme našli na Slovensku výrobcu. Bola predbežne vyčíslená výška kapitálových výdavkov a prevádzkových nákladov.

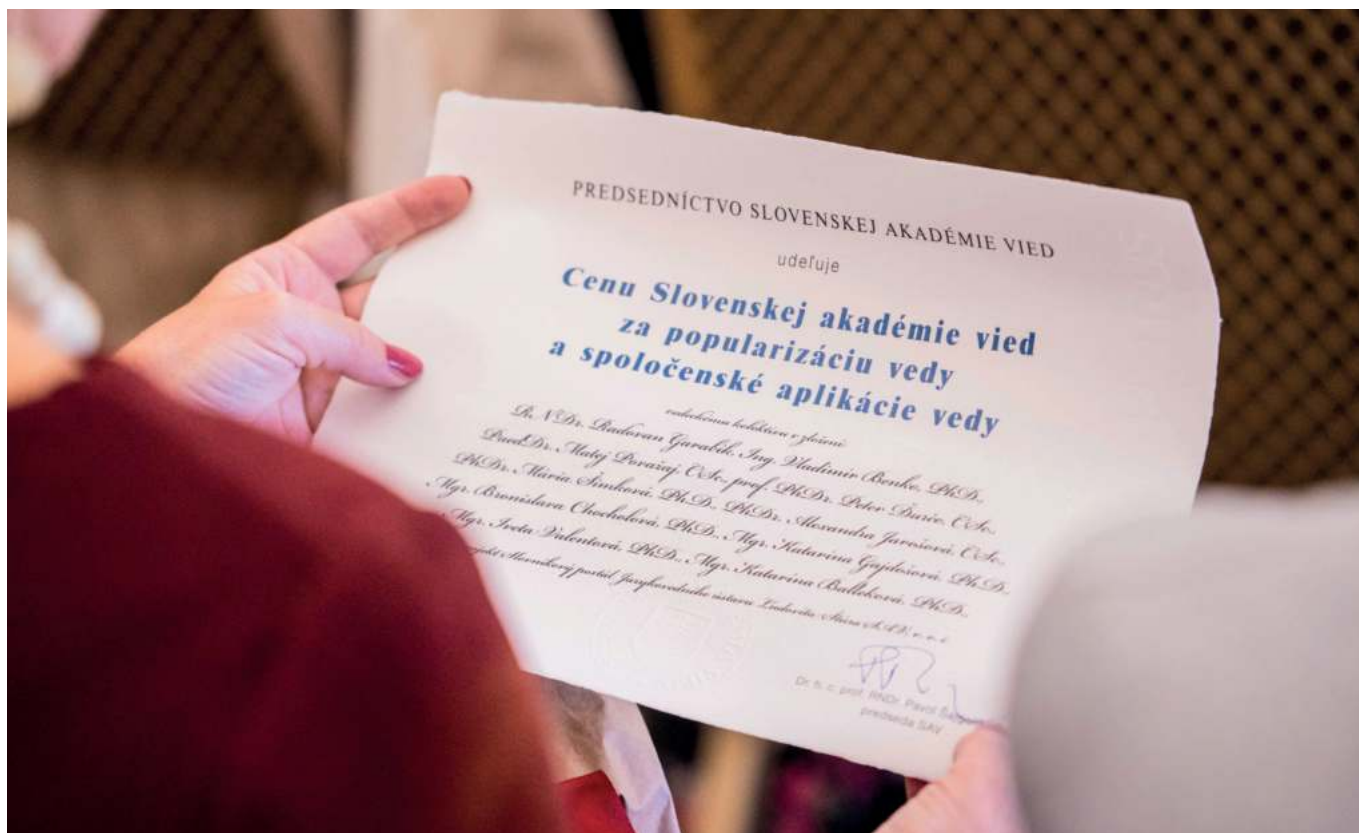
V spolupráci so štátnym podnikom Rudné bane boli podklady predložené Ministerstvu hospodárstva SR a Ministerstvu životného prostredia SR. Predsedníctvo SAV ponúklo podklady obidvoch technológií Ministerstvu životného prostredia SR.

Vznikol tento výskum na základe spoločenskej objednávky alebo sa zrodil nápad hľadania riešenia pre tieto aktuálne problémy priamo vo vašom ústave?

Moderný výskum SAV je orientovaný na aktuálne globálne výzvy, akými sú klimatické zmeny, obnova a udržanie kvality vôd, pôd a ovzdušia, zvládanie environmentálnych rizík, zachovanie biodiverzity a ochrana zdravia obyvateľstva. Ohrozeniu podzemných vôd Žitného ostrova sme sa v Ústave geotechniky SAV začali intenzívnejšie venovať po vyhlásení verejnej súťaže Ministerstva životného prostredia SR v roku 2017. Pri návrhu technológie čistenia podzemných vôd sme vychádzali z našich poznatkov získaných v rámci riešenia medzinárodného projektu WaSClean financovaného 7. rámcovým programom EÚ, ktorý náš ústav koordinoval, ako i z našich predošlých výskumov degradácie organického znečistenia vo vodách a pôdach. Chránená vodohospodárska oblasť (CHVO) Žitný ostrov je v súčasnej dobe ohrozená masívnym chemickým znečistením, najmä odpadmi z výroby v bývalých závodoch CHZJD, ale aj ďalšou priemyselnou činnosťou na území Bratislavy. Zásoby podzemných vôd Žitného ostrova pritom predstavujú pre Slovensko strategickú surovinu a ich ochrana je

otázkou národnej bezpečnosti. Bez účinnej sanácie a izolácie zdrojov znečistenia môže únik toxických látok znegativovať túto najväčšiu zásobáreň pitnej vody v strednej Európe. Nebezpečné látky zo skládky CHZJD prúdia rýchlosťou 300 – 500 metrov za rok smerom do husto obývaného, poľnohospodársky a vodohospodársky využívaného územia Žitného ostrova. V širšom záujmovom území sa nachádzajú využívané významné vodárenské zdroje Kalinkovo, Hamuliakovo, Šamorín a Jelka. SAV sa v roku 2017 spoločne s Univerzitou Komenského podieľala na výskume financovanom Bratislavským samosprávnym krajom (BSK) na testovaní spôsobov čistenia reálnych vzoriek vôd zo skládky vo Vrakuni v laboratórnych aj poloprevádzkových podmienkach. Po ukončení projektu s BSK Ústav geotechniky SAV pokračoval vo výskume, ktorý financoval z vlastných zdrojov.

V súvislosti s medializovanou informáciou o znečistení vodného toku Slaná banskými vodami zo zatopených banských priestorov ložiska sideritových rúd Nižná Slaná vo februári 2022 pracovníci Ústavu geotechniky SAV vykonali odber vzoriek vody. Zistené hodnoty niektorých ukazovateľov niekoľkonásobne prekročovali limity pre požiadavky na kvalitu povrchovej vody. Náš ústav následne predložil Rudným baniam podklady pre návrh technického riešenia pre zabezpečenie čistenia vytekajúcich banských vôd a ten vystavil objednávku na odbery vzoriek, laboratórne práce a vývoj technológie čistenia banskej vody v Nižnej Slanej.

Dr. OL'GA MALKIN, DrSc.

z Ústavu anorganickej chémie SAV bola ocenená za publikovanie práce s názvom Ako rozlíšiť medzi väzbovými a neväzbovými dráhami spin-spinovej interakcie: Všeobecné prístupy aplikované na komplexné J_{pp} a J_{pse} skalárne dráhy.

„... niekedy môže byť geniálne dielo prehliadnuté len preto, že bolo publikované príliš skoro, skôr ako bola vedecká komunita pripravená prijať nové myšlienky.“

Ako opíšete svoj výskum ľuďom, ktorí nemajú znalosti v oblasti matematiky, fyziky a chémie?

To, čo sa deje v chemických zlúčeninách, sa riadi fyzikálnymi zákonmi. Ak chceme získať presný opis, musíme vyriešiť príslušné fyzikálne rovnice. Analytické riešenie, ktoré využíva iba pero a papier, nie je takmer nikdy možné. Preto musíme používať metódy aplikovanej matematiky a používať počítače. V dôsledku toho je kvantová chémia miestom, kde sa kríži chémia, fyzika a matematika. Konečným produktom je softvér, ktorý umožňuje predpovedať a analyzovať vlastnosti chemických zlúčenín. Môj osobitný záujem je analýza javov magnetickej interakcie medzi dvoma jadrami, ktoré sú prenášané elektrónovou štruktúrou molekuly. Toto je jeden z parametrov nukleárnej magnetickej rezonancie.

Kde môžeme nájsť využitie pre tieto experimentálne prístupy, za ktoré vám bola udelená Cena SAV?

Musím vás poopraviť – som teoretička a naše prístupy sú čisto teoretické, nie experimentálne. Veľkosť tejto magnetickej interakcie uvedenej vyššie je veľmi citlivá na elektrónovú štruktúru a je rôzna pre rôzne molekuly. Preto sa spektrum nukleárnej magnetickej rezonancie môže použiť ako odťahok skúmanej zlúčeniny. Predstavte si, že ste vytvorili nejakú zlúčeninu, a tým ste získali jej „odťahok prsta“. Teraz to musíte porovnať s databázou už známych spektier. Čo však v takom prípade, ak vytvoríte niečo nové, povedzme nový liek alebo nový materiál, a jeho spektrum nie je v databáze?

Experimentalisti majú zvyčajne veľmi dobrú predstavu o tom, čo vytvorili, ale nie sú si istí detailmi. Práve tu môže byť užitočná kvantová chémia. Kvantoví chemici a chemičky tým, že urobia sériu výpočtov pre možných kandidátov, môžu poskytnúť takzvané vzťahy medzi štruktúrou a vlastnosťou, čo pomôže spresniť štruktúru. Naše novo vyvinuté teoretické prístupy poskytujú oveľa hlbší pohľad na vzťah medzi štruktúrou a interakciou jadier ako predtým.

Patrite medzi najcitovanejšie osobnosti SAV. Ako vnímate svoj vedecký úspech a čo pre vás znamenajú ocenenia za vašu prácu?

Musím sa priznať, že počet citácií ako meradlo významnosti publikovaného diela beriem opatrne. Niekedy môže byť najcitovanejšia práca len vhodnou referenciou a niekedy môže byť geniálne dielo prehliadnuté len preto, že bolo publikované príliš skoro, skôr ako bola vedecká komunita pripravená prijať nové myšlienky.

Určite som však rada, ak sa niekomu moja práca hodí, motivuje ma to do ďalšieho výskumu. Vedecké ocenenia a najmä Cena SAV sú veľkou poctou. Naznačujú, že spoločnosť uznáva dôležitosť vedy. Cítim hrdosť, že patrí medzi ďalších slovenských vedcov, ktorí robia výskum na špičkovej svetovej úrovni. Na druhej strane si vždy po úspešnom dokončení nejakého projektu okamžite uvedomím, koľko otázok zostalo nezodpovedaných a koľko toho ešte musím pochopiť.

Ceny SAV za popularizáciu vedy a spoločenské aplikácie vedy

si prevzali

Kolektív moderátorov popularizačného formátu Vedecký podcast SAV v zložení **PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD.**, z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, **Mgr. Klara Kohoutová, PhD.**, z Centra spoločenských a psychologických vied SAV, **Mgr. Soňa Gyárfáš Lutherová, PhD.**, z Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV a **Mgr. Peter Boháč, PhD.**, z Ústavu anorganickej chémie SAV.

Vedecký kolektív v zložení: **RNDr. Radovan Garabík**, **Ing. Vladimír Benko, PhD.**, **PaedDr. Matej Považaj, CSc.**, **prof. PhDr. Peter Ďurčo, CSc.**, **PhDr. Mária Šimková, CSc.**, **PhDr. Alexandra Jarošová, CSc.**, **Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.**, **Mgr. Katarína Gajdošová, PhD.**, **Mgr. Iveta Valentová, PhD.**, **Mgr. Katarína Balleková, PhD.**, za projekt Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Ing. Filip Květoň, PhD., z Chemického ústavu SAV za bohaté a rôznorodé popularizačné aktivity Chemického ústavu SAV, ako aj celej SAV.

Mgr. Peter Gömöry, PhD., z Astronomického ústavu SAV za komplexný súbor viacerých aktivít súvisiacich s prezentáciou paneurópskeho projektu Európskeho slnečného ďalekohľadu na Slovensku a ďalších popularizačných výstupov.

SAV udelila cenu v tejto kategórii aj zástupcovi mediálnej obce. Tento rok ju získala **Mgr. et Mgr. Soňa Gyárfášová**, ktorá už niekoľko rokov výrazne prispieva k popularizácii slovenskej historickej vedy a ostatných spoločenských vied v RTVS.

Text: Stanislava Longauerová, Andrea Nozdrovická

Foto: Martin Bystriansky

Nové knihy Vedy, VYDAVATEĽSTVA SAV

Karol Mišovic

ZDENA GRUBEROVÁ

Zdena Gruberová (1933 – 2017) patrila k najvýraznejším a najvyhľadávanejším hereckým predstaviteľkám svojej generácie v divadle, rozhlase, televízii i filme. Spočiatku si ju diváci zafixovali ako interpretku lyrických stvorení a duševne senzitívnych žien. Neskôr sa vďaka tvárnosti svojho talentu prehrala k náročným charakterovým rolám vášnivých domín aj erupčných osudových bytostí, v staršom veku zase k starostlivým či, naopak, kukučím matkám. V Činohre Slovenského národného divadla stvárnila takmer sto úloh širokého žánrového rozpätia. Publikácia neobchádza ani otázky jej rodinného zázemia, ale hlavnú pozornosť venuje charakteristike spoločenských a estetických kontextov, ktoré bezprostredne vplývali na umeleckú sféru a tým aj na formovanie Gruberovej herectva. Monografia popri teatrologickom ponore do Gruberovej kariéry a s ňou spojených dejín prvej činohernej scény prináša aj spomienky jedenástich pamätníkov, hereckých kolegov a kolegyň.

Blanka Szeghyová a kol.

OD KONFLIKTU KU ZLOČINU SKÚMANIE KRIMINALITY V MINULOSTI

Kniha prináša najnovší výskum slovenskej a českej historiografie na široké spektrum tém týkajúcich sa kriminality, súdnictva i disciplinácie. Skúma fungovanie súdnej praxe i konkrétne kriminálne prípady na úrovni rôznych súdnych inšancií, akými boli mestá, stolice, odvolací súd (Apelačný súd pre české mestá) i štatariálne súdy, ktoré zriaďovali panovníci ako mimoriadny právny prostriedok na potrestanie aktérov nepokojov a povstaní.

Niekoľko štúdií je zameraných i na oblasť nižšej súdnej právomoci na rôznych inštitucionálnych mikroúrovniah, na ktorých boli konflikty a prehrešky riešené v prvopočiatkoch. Patrili medzi ne sociálno-profesijné a cirkevné organizácie, špeciálne súdy pre baníkov a úrady s policajnými právomocami pre chránené územia. Obsiahnuté sú aj vybrané otázky právnej klasifikácie a teórie, príklady využitia matrik ako prameňa pri skúmaní kriminality, analýza sociálneho pozadia páchatel'ov, špecifické typy deliktov v období osmanského susedstva, význam a symbolika zneuctujúcich trestov a problematika žien v úlohe páchateliek i obetí.

Juraj Dolník

JAZYK V DYNAMIKE DEMOKRACIE

Gradácia demokracie a liberalizmu výrazne zasahuje aj do spisovno-jazykového života. Na tomto pozadí sa sleduje aktuálny nositeľ štandardnej slovenčiny, perspektíva spisovnej slovenčiny s otázkou, či sa črtá nový typ materinského jazyka, slovenská jazyková vôľa a spisovná slovenčina v sociálnovýznamovej perspektíve, ako aj marginalizácia a inklúzia v oblasti jej používania. Kladie sa fundamentálna otázka, či a v akom zmysle sme oprávnení hovoriť o renaturalizácii spisovného jazyka. Táto otázka nás vracia k nazeraniu na spisovnú slovenčinu cez prizmu prirodzenosti a aktualizuje tému vzťahujúcu sa na pomer medzi prirodzenosťou a „umelosťou“, ktorý lingvisti odlišne určujú, a to v závislosti od ich metodologickej pozície, diferencovanej na pozadí epistemologického protikladu observačný racionalizmus – používateľský empirizmus.

Smolenický zámok SA PREBERÁ ZO SPÁNKU

Kongresové centrum SAV Smolenický zámok má už vyše roka novú kastelánku. **ĽUBICA ZÁBORSKÁ** zámok viac otvorila verejnosti a prievan, ktorý tým spôsobila, vyzera ako začiatok ešte väčších zmien.

V júli ubehol rok od vášho nástupu do funkcie riaditeľky Smolenického zámku. Aké dôležité zmeny tu nastali?

Jednou zo základných priorít bolo zavedenie klasického hotelového systému do prevádzky zámku a tým aj otvorenie recepcie. Funguje sedem dní v týždni s check-inom a check-outom všetkých hostí. Vďaka zavedenému hotelovému softvéru sme sa preniesli do online priestoru, takže aj o návštevách máme prehľadnejšiu štatistiku. Vznikla tiež nová webová stránka, ktorá umožňuje online rezer-

váciu izieb aj ostatných priestorov pre kongresy alebo rodinné akcie, a veľkou novinkou je ponuka ubytovania na booking.com.

Fungovala možnosť usporadúvať rodinné akcie aj pred vašim príchodom alebo bol zámok inštitúcia určená výlučne na akcie SAV?

V tomto ohľade zámok prešiel rôznymi fázami. Istý čas bol pre verejnosť úplne uzavretý, neskôr sa otvoril pre turis-

Mgr. ĽUBICA ZÁBORSKÁ, PhD., je od júla 2022 riaditeľkou, resp. kastelánkou Kongresového centra SAV Smolenický zámok, ktorý je súčasťou Centra spoločných činností SAV. Doktorát získala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Predtým sa pohybovala v kultúrnej oblasti, kde sa venovala manažovaniu hudobných festivalov klasickej hudby ako Melos-Étos či World music festival Bratislava alebo Hudba sveta Žilina.

to v júli a auguste. Spoločenské akcie sa tu teda konali, ale táto možnosť nebola veľmi propagovaná na verejnosť. Dokonca ani v súčasnosti niektorí obyvatelia Smoleníc netušia, že je na zámku možnosť ubytovať sa, čo treba určite zmeniť.

Ako je zámok prístupný verejnosti v súčasnosti?

Od septembra minulého roka je otvorený pre turistov ako turistická atrakcia celoročne počas víkendov a počas pracovného týždňa je určený na kongresy a iné podujatia. Cez letné prázdniny je zámok pre turistov otvorený každý deň. Vďaka spomínanému hotelovému softvéru si môže ktokoľvek objednať ubytovanie online, pobytový balíček či rekreáciu, pokiaľ to kapacita dovoľuje.

Čo sa týka organizácie akcií, ako prebiehajú?

Treba rozlišovať tri typy podujatí. Buď poskytneme iba priestor a organizátor si zabezpečí všetko sám, potom máme akcie, kde je zámok spoluorganizátor a na organizácii sa podieľame, a do tretice sú to podujatia, kde organizujeme celú akciu – čo je pre mňa osobne najkreatívnejšie, ale aj najnáročnejšie.

Za posledný rok sa tu naozaj uskutočnilo niekoľko zaujímavých kultúrnych akcií. Ktoré boli podľa vás najúspešnejšie?

Osobne mám rada tie, ktoré majú nejaký edukatívny alebo ekologický prínos. Veľmi úspešná bola Sladká hravá veda v spolupráci s viacerými ústavmi SAV. Záujem verejnosti bol taký enormný, že sme museli už v poobedných hodinách uzavrieť predaj vstupeniek, aby sme stihli vybaviť všetky deti, ktoré sa sem prišli pozrieť. Podobne úspešnou akciou bol marcový Zámocký knihotoč, v rámci ktorého mohli ľudia priniesť svoje staré knihy a tie si tak našli nový domov. Pomaly sa začínajú naplňovať aj koncerty či už klasickej hudby, world music alebo piesňový koncert Miriam Kaiser.

Ktoré z akcií sú pre vás najviac zaujímavé z finančného hľadiska?

Sú to najmä kongresy a firemné akcie, pretože ľudia tu ostávajú aj niekoľko dní a okrem ubytovania potrebujú aj prednáškové sály, stravu či catering. Za predchádzajú-

ci rok to bolo 60 percent v prospech externých akcií, 40 percent zostávajú podujatia SAV. Ako to bude tento rok, uvidíme až na jeho konci.

A ako je nastavené financovanie zámku?

Približne spolovice nás dotuje SAV ako svoje kongresové centrum a druhú polovicu si musíme zarobiť. Cieľom je, aby sme boli čo najviac sebestační. To je, samozrejme, aj môj zámer, a preto treba stále pracovať na zvyšovaní povedomia o zámku prostredníctvom dobre cieleného marketingu a PR. Prioritou pre nás stále ostávajú kongresové aktivity SAV, no dní, ktoré ostávajú voľné, je stále dosť, preto ich treba vyplniť klientelou zvonku.

Aj počas leta čakal na návštevníkov a návštevníčky zámku bohatý program – Dračie dni pre deti, relaxačný pobyt Ajurvédské leto v troch turnusoch alebo zraz historických vozidiel. Máte tím, ktorý vám pomáha s prípravou akcií, ich realizáciou a propagáciou, alebo je to všetko skôr vo vašej réžii?

Jeden deň v týždni mi pomáha kolegyňa a skutočne máme čo robiť. Na marketingu a propagácii musíme intenzívnejšie zapracovať, ale črtajú sa nám už aj nejaké spolupráce. Máme uverejnené články v rôznych časopisoch, napríklad v poľskom magazíne o cestovaní All Inclusive, v hotelovom magazíne Guest, minulý rok nás oslovili z časopisu o architektúre Daibau.sk. S našim svadobným balíčkom sme viditeľní na svadobnom portáli, naše ubytovacie možnosti sú tiež zahrnuté v rôznych cestovných sprievodcoch. Spolupracujeme takisto so systémom zamestnaneckých výhod Benefit plus a výborná spolupráca je aj s Trnavským rádiom alebo Rádiom Slovensko. Toto sú prvé impulzy, ktoré môžu ľudí upovedomiť o možnostiach, ktoré na zámku ponúkame.

Osvedčili sa vám aj iné formy propagácie zámckých kultúrnych aktivít?

V rámci okolia veľmi dobre funguje miestny rozhlas, ktorý sem privedie návštevníkov z okolitých obcí. To nám vždy perfektne zafunguje najmä na tých, ktorí nesledujú sociálne siete.

Ako vyzerá človek, ktorého by ste chceli zaujať a pritiahnúť sem?

Program na Smolenickom zámku

26. 10.

Koncert Idy Kellarovej so študentmi

28. – 29. 10.

Strašidlá na Smolenickom zámku

16. 12.

Koncert starej hudby – Ensemble Thesaurus Musicum

17. 12.

Divadielko združenia Macko Uško

31. 12.

Silvester na zámku

Medzi úspešné podujatia patria aj
módne prehliadky.

Zámok má úžasný potenciál a má čo ponúknuť všetkým generáciám. Pre malé deti sa tu konajú rôzne rozprávkové podujatia, ďalej koncerty vážnej hudby pre strednú generáciu a dôchodcov. Spoluorganizovali sme aj módnou prehliadku či Silvestrovský večer, ktorý budeme opakovať aj tento rok. Každý si tu môže niečo nájsť. Pobytové balíčky sú zase zamerané na mladé páry hľadajúce romantiku či relax, v ponuke sú tiež pobyty pre celú rodinu.

Máte od ľudí spätnú väzbu na súčasné fungovanie zámku?

Prvé názory som čerpala už v čase môjho nástupu z dotazníka, kde mi na otázky odpovedali počas júla a augusta návštevníci zámku. Silná je tiež spätná väzba v online priestore cez Google Maps alebo Facebook. 90 percent reakcií je veľmi pozitívnych a ľudia sú nadšení, že môžu prísť a vidieť interiér aj exteriér zámku.

Ubytovanie je prístupné verejnosti počas celého roka.

Rozlúčka so starým rokom počas Silvestra 2022.

Čo sa týka ubytovacích možností, do značnej miery súvisia aj so stravovacími možnosťami...

Naša kuchyňa je otvorená každý deň, pretože okrem hostí sú tu vždy aj zamestnanci, pre ktorých treba variť. V súčasnosti je však nutné vždy dopredu vedieť, koľko ľudí príde, takže počas bežných dní kuchyňa nefunguje à la carte pre náhodných turistov. Pre nich pripravujeme na jeseň kaviareň na dolnom nádvorí, kde si budú môcť dať nielen kávičku, ale aj niečo dobré pod zub, a to celoročne počas víkendov a v júli a auguste každý deň. O slávnostnom otvorení budeme určite informovať.

Počas výberového konania zaujali výberovú komisiu okrem iného aj vaše plány týkajúce sa financovania zámku z európskych aj národných fondov. Darí sa vám rozbiehať tieto plány alebo narádzate aj na nečakané prekážky?

Čo sa týka regionálnych grantov a fondov, na to je potrebný čas a priestor. Tento rok bol pre mňa natoľko intenzívny, že mi už neostal priestor na ich spracovanie. Ale budúci rok to už chcem rozbehnúť aj týmto smerom. Určite sa chceme uchádzať aj o veľké granty ako napríklad plán obnovy, pokiaľ opäť otvorí výzvu, aby sme mohli vykonať hĺbkovú rekonštrukciu napríklad pôvodných inžinier-

skych sietí. To je však nutné dopredu veľmi dobre pripraviť a premyslieť, v akých fázach sa budú takéto veľké rekonštrukcie uskutočňovať.

Plánujete v krátkodobom horizonte aj investície v interiéri? Niektoré z izieb nepôsobia dobovo a narúšajú charakter predstavy o zámku.

Interiér začneme riešiť už tento rok a zmena bude prebiehať vo fázach v závislosti od finančných prostriedkov. Máme zo strany zriaďovateľa prisľúbenú investíciu, aby aj štandardné izby nadobudli zámockú atmosféru a nábytok bol v rustikálnom štýle. Je to dôležitý krok, aby sme mohli ľudí zaujať a prišli opakovane. Dnes majú záujemcovia vďaka webstránke možnosť vybrať si na základe fotografií buď apartmán v rustikálnom štýle, ktorý je drahší, alebo lacnejšiu verziu izby štandard.

Webstránka je dôležitou formou prezentácie. Bol jej vývoj tiež jednou z vašich priorít?

Určite áno. Webová stránka je v súčasnosti prvým impulzom k tomu, aby mali ľudia záujem vôbec toto miesto navštíviť osobne. Robila som na nej od začiatku roka a bola spustená v máji.

Vy ste robili nový web Smolenického zámku?

Áno. Zažila som už totiž tvorbu novej webstránky aj proces, keď musíte neustále niekomu písať o každej chybičke, ktorú treba opraviť. Preto som si web radšej vytvorila sama. Mala som jasnú predstavu, čo má ponúkať, no veľa vecí do seba zapadlo až pri jej tvorbe.

Nevzniká tu však istý rozpor? Nemalo byť vypísané verejné obstarávanie na tvorbu webu?

Bolo by to tak, kedy som zámku za to niečo vyfakturovala. Keďže som to robila zadarmo, žiadny rozpor tam nie je. Verejné obstarávanie sa robí pre zákazky v hodnote od 10 000 eur.

Pokiaľ sa nekonajú kongresy alebo iné spoločenské podujatia, ako vyzerá „pokojný“ pracovný deň na zámku?

Taký som tu ešte nezažila. Je to krásna a stará budova a okrem turistov tu máme vždy nejakých ubytovaných hostí. Funguje tu ekonomické oddelenie a technici, ktorých neustále udržiavam v aktivite, keďže je tu stále čo skrášľovať alebo opravovať. Takže nuda tu nie je nikdy.

Koľko zamestnancov má zámok?

Pracuje tu 37 stálych zamestnancov, máme však aj zamestnancov na dohodu ako napríklad študentky, sprievodkyne, ktoré robia komentované prehliadky zámku. Takisto na vrátnici alebo v kuchyni potrebujú počas väčších akcií občas výpomoc. Od februára sa navyše zmenil systém náš-

ho fungovania – dovedy sa na zámku pracovalo primárne cez týždeň, počas víkendov len výnimočne, ak sa konala akcia. Teraz funguje prevádzka na dennej báze na krátky a dlhý týždeň ako v klasickom hotelierstve. Hostom tak môžeme poskytnúť všetko, čo očakávajú ako bežný servis v akomkoľvek ubytovacom zariadení. Pre zamestnancov to bola síce veľká zmena, ale aby sme obstáli v konkurencii, bolo to nutné.

Aké plány, s ktorými ste na pozíciu riaditeľky nastupovali, na vás ešte len čakajú?

Tých plánov som mala naozaj veľa. No všetko nie je možné realizovať hneď a už vôbec nie v prvom roku môjho pôsobenia. Určite by som chcela, aby zo Smolenického zámku bolo jedného dňa špičkové kongresové centrum. S tým súvisí aj internetové pripojenie, ktoré musí byť stopercentné, aby nedochádzalo k výpadkom. V rámci železobetónovej budovy je to trošku problém a musí to byť premyslené riešenie s ohľadom na historický ráz budovy. Pomerne nevyužitý je tiež potenciál parku, kde plánujem nejaké prvky na športové vyžitie, zábavu, náučné tabule s QR kódmi a podobne. Rozpracovaná je tiež spolupráca s Trnavským krajom, vďaka ktorému by sa mal zatriktívniť práve exteriér zámku. Momentálne je projekt vo fáze prípravy, takže ak pôjde všetko hladko, určite budeme včas informovať, na čo sa môžete pri návšteve tešiť. Za takéto aktivity som veľmi vďačná, keďže to bude mať veľký vplyv na zatriktívnenie okolia a jednoznačne zvýši turizmus v tejto oblasti.

Text: Stanislava Longauerová

Foto: Martin Bystriansky, Pavol Novák, Ľubica Záborská, Martin Žilka

Z histórie zámku

Smolenický zámok stojí na ruinách stredovekého hradu zo 14. storočia. Prvé práce na zámku sa začali v roku 1887 úpravou bášť, počas prvej svetovej vojny sa stavba prerušila.

V roku 1945 sa stal majiteľom zámku štát, dostavaný bol v roku 1953. V tom istom roku sa Smolenický zámok dostal do správy SAV ako účelové ubytovacie zariadenie. Po modernizácii interiéru sa začal využívať na konferencie, sympóziá, odborné semináre a iné vzdelávacie či rodinné podujatia.

Zámocká terasa

Lovecký salón

Červený salón

Umelecký salón

VIAČ INFORMÁCIÍ O ZÁMKU A MOŽNOSTIACH UBYTOVANIA

www.smolenickyzamok.sav.sk

www.facebook.com/smolenickyzamok

Náročný štart prvých podujatí NA SMOLENICKOM ZÁMKU

Zámok je súčasťou SAV od jej uzákonenia pred 70 rokmi. V tom čase s názvom Domov vedeckých pracovníkov (DVP) bol určený výlučne pre potreby vedeckých pracovníkov, či už pracovné alebo rekreačné, a súčasne mal byť reprezentačným miestom pre stretnutia so zahraničnými vedcami.

Akadémia získala zámok od Slovenskej národnej rady (SNR), do ktorej vlastníctva sa dostal po druhej svetovej vojne a ktorá začala tiež s jeho rekonštrukciou. V čase, keď Predsedníctvo SNR rozhodlo o odovzdaní zámku SAV, bola prvá etapa pod názvom Adaptácia kaštieľa ukončená a druhá pozastavená z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov.

Zatekajúca strecha, pokazené čerpadlo

V zápisnici z 9. júna 1953 o odovzdaní stavby akadémii je uvedené, že sa „odovzdáva užívateľovi v stave, ako všeobecne sa konštatovalo, dobrom, až na tieto nedostatky...“. Z mnohých vyberáme napríklad nevyhovujúce elektrické rozvody a kúrenie, nenainštalované osvetlenie, poškodenú a zatekajúcu strechu, potrebu opravy čerpadiel, nedokončenú rozhlasovú a telefónnu ústredňu, nezariadenú kuchyňu, nepostačujúcu kotelňu, nezapojené hromozvody, znehodnotené steny a dlážky, nefunkčné splachovacie zariadenia a iné.

Odvážne plány

Už na september 1953 však boli na pôde zámku naplánované prvé konferencie s viac ako 100 účastníkmi, dokonca so zahraničnou účasťou. Obidve spoluorganizovala novovzniknutá SAV. Prvú z nich, celoštátnu konferenciu vedecko-výskumných pracovníkov v odbore zvarovania, konanú v dňoch 23. – 25. septembra 1953, organizoval Výskumný ústav zvaračský v Bratislave v spolupráci so SAV a ČSAV za ich aktívnej účasti.

Posúvanie termínov

Zvarovanie, konkrétne zvariteľnosť ocele, bolo jednou z tém aj nasledujúcej konferencie v Smoleniciach – celoštátneho pracovného zjazdu technikov,

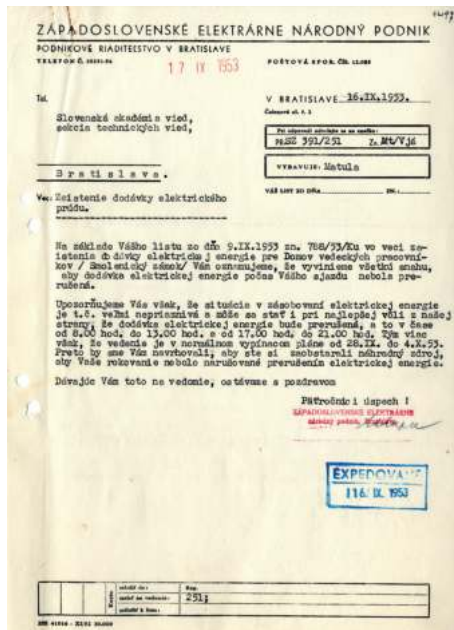
projektantov a vedecko-výskumných pracovníkov v odbore ocelových konštrukcií, ktorý organizovala sekcia technických vied SAV. Iniciátori zjazdu, zástupcovia rôznych inštitúcií z odboru ocelových konštrukcií, potrebovali vyriešiť problém vzájomnej spolupráce zainteresovaných strán v čase intenzívnej výstavby priemyslu, dopravy a vodných stavieb. Oslovili preto ČSAV a SAV a požiadali ich o prevzatie patronátu a zároveň funkcie hlavného usporiadateľa ako „jednotiaceho činiteľa a súčasne záruku vysokej úrovne konferencie“. Termín konferencie sa niekoľkokrát posúval, až bol nakoniec stanovený na 28. – 30. septembra 1953.

Záujem prekonal očakávania

Náročné obdobie príprav oboch konferencií zachytávajú archívne dokumenty uložené v Archíve SAV. Ako sa z nich dozvedáme, záujem o účasť bol veľký, a to až do takej miery, že niektorých museli z kapacitných dôvodov odmietnuť. Napriek tomu predpokladaný počet 150 zúčastnených značne prevyšoval ubytovacie možnosti zámku (v tom čase pre potreby konferencií núdzových 115), a preto bola časť účastníkov ubytovaná v neďalekom rekreačnom stredisku Jahodník – Škarbák.

Nedostatok tanierov aj postelí

Hoci bol zámok určený na odborné stretnutia vedeckých pracovníkov, vybavením na to nebol pripravený. Pri kontrole vykonanej na zámku v polovici augusta bolo zistené, že chýbala skoro polovica postelí, stoly a stoličky v prednáškovej miestnosti, ale aj tanieri a príbory. O dva týždne neskôr

List Západoslovenských elektrární, n. p., sekcii technických vied SAV vo veci prerušenia dodávky elektrickej energie počas zjazdu na Smolenickom zámku.

Konferencia vedecko-výskumných pracovníkov v odbore oceľových konštrukcií v roku 1953.

prišla z DVP požiadavka na zariadenie práčovne, na zabezpečenie kuchára, obslužného a pomocného personálu. Organizačný výbor musel tiež zabezpečiť detaily, ako je zapožičanie premietacieho plátna, nahrávacích zariadení alebo epidiaskopu, prístroja na premietanie diapozitívov a nepriehľadných papierových predlôh (fotografií, ilustrácií a pod.). Zaujímavosťou dnes, v čase existencie mobilných telefónov, je telefónne číslo, na ktorom bolo zabezpečené nepretržité telefonické spojenie počas konferencií: „Smolenice 22“.

Odstávka elektriny aj vody

Oveľa väčším problémom však bola plánovaná odstávka dodávky elektrickej energie v čase konania konferencií. Po neúspešných rokovaniach so Západoslovenskými elektrárňami, n. p., prípravny výbor tento výpadok dodávky vyriešil zabezpečením náhradného zdroja. O pár dní neskôr zase reklamovali u dodávateľa prác, firmy Stavomontáže, n.

p., nesprávne vykonanú elektroinštaláciu na zámku. Po tomto všetkom azda už nikoho ani nemohla prekvapiť situácia, ktorá nastala v priebehu druhej konferencie: „Objednávame u Vás pitnú vodu pre zámok Smolenice, kde sa koná vedecký zjazd a zámok je úplne bez vody. Vodu si dovezieme svojimi prostriedkami...“ (z listu Vodárňam mesta Trnavy z 29. septembra 1953).

Nezdary strieda úspech

Z mnohých ďakovných reakcií po ukončení zjazdov je zrejmé, že obidve mali, aj napriek všetkému, veľký úspech, a to nielen po odbornej stránke. „... Myslí, že sme boli všetci veľmi šťastní, že sme mohli prísť do Smoleníc a prežiť niekoľko takých bohatých a krásnych dní. Mám dojem, že pocit tohto bohatstva, spokojnosti a šťastia ste mali všetci. Chcel by som povedať, že všetci obdivujeme Slovensko a že to už dávno je nielen obdiv tejto prírodne krásnej krajiny, ale čím ďalej, tým viac obdiv jej ľudu...“ (doc. Jeniček, Sváračský sborník 1954).

Národná kultúrna pamiatka

V úpravách a modernizácii Smolenického zámku pokračovala SAV aj v nasledujúcom období. Postupne navýšila ubytovaciu kapacitu, zmodernizovala vnútorné vybavenie, upravila exteriéry zámku. V roku 1963 bol zámok vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku a od roku 1996 nesie názov Kongresové centrum SAV. V súčasnosti je čiastočne sprístupnený aj širokej verejnosti.

Text: Jana Špániková, Archív SAV

Foto: Archív SAV

V Košiciach vzniká VESMÍRNY KLASTER

Zástupcovia Ústavu experimentálnej fyziky SAV, Deutsche Telekom IT Solutions Slovakia (DT ITSO SK), zástupcovia Technickej univerzity v Košiciach, Slovenskej agentúry pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO) a Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach začínajú oficiálne spolupracovať na raste Vesmírneho klastra, ktorý bude jediný svojho druhu na východnom Slovensku.

Vesmírna ekonomika zaznamenáva rapídny globálny nárast a v nasledujúcich rokoch bude otvárať nové príležitosti na výskum a inovácie, ako aj zvyšovanie konkurencieschopnosti slovenských technologických firiem. „Vesmírny sektor disponuje online údajmi zozbieranými satelitmi počas niekoľkých rokov. Je to skvelý zdroj pre analýzu údajov a tvorbu predikčných modelov. V DT ITSO SK sa tomuto segmentu začíname venovať aj my. Máme záväzok viesť klimaticky neutrálne obchodné praktiky a tieto vesmírne údaje vieme využiť na praktickú podporu a v boji proti klimatickým zmenám,“ vysvetľuje **Andreas Truls**, generálny riaditeľ DT ITSO SK.

Cieľom klastra bude efektívne združovať a prepájať zainteresované subjekty vykonávajúce výskum a vývoj, komerčnú alebo popularizačnú činnosť v oblasti vesmírnych technológií, ako aj vytvárať podporný ekosystém pre vznik nových inovatívnych startupov, prinášajúcich nové produkty a služby pomocou vesmírnych technológií. „Klastor má ambíciu vytvoriť silné konzorcium zložené zo zástupcov privátneho, akademického, verejného, ako aj neziskového sektora. V tomto zložení sa budú jednoduchšie koordinovať aktivity a získavať financie na spoločné výskumno-vývojové alebo vzdelávacie projekty, ktoré pomôžu ešte viac rozbehnúť rozvoj vesmírneho ekosystému na východe Slovenska,“ hovorí **Michal Brichta**, riaditeľ priemyselnej zložky Slovenskej vesmírnej kancelárie (SARIO).

Spoločnosti, ktoré podpísali memorandum o spolupráci, sa zároveň zhodujú, že vytvorenie vesmírneho ekosystému má za úlohu prilákať, respektíve

udržať vedcov či inžinierov v košickom regióne. Kozmickej fyzike sa v Košiciach venujeme už viac ako 50 rokov. Za ten čas sme participovali na desiatkach prístrojov pre výnimočné vesmírne misie (napr. Rosetta, BepiColombo, JUICE) a publikovali stovky vedeckých prác o javoch v blízkom vesmíre. Náš výskum sa bude ďalej rozvíjať, ak budeme mať dostatok kvalitatívne vzdelaných ľudí a zároveň ak svoje poznatky budeme môcť transformovať do produktov a služieb v spolupráci s priemyslom. Vďaka našej úzkej spolupráci s Európskou vesmírnou agentúrou (ESA) chceme sprostredkovať nové príležitosti pre celý región,“ spresnila riaditeľka Ústavu experimentálnej fyziky SAV v Košiciach **doc. RNDr. Zuzana Gažová, DrSc.**

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach vníma členstvo v pripravovanom klastru ako príležitosť, čo potvrdil aj prodekan pre vonkajšie vzťahy Prírodovedeckej fakulty UPJŠ v Košiciach **doc. Mgr. Michal Gallay, PhD.** Klastor bude primárne fungovať v rámci celého východného Slovenska, takže relevantné entity oboch východoslovenských krajov sú vítané. Vesmírny klastor bude sídliť v Univerzitnom vedeckom parku TECHNICOM, ktorý predstavuje neutrálne prostredie pre prepojenie priemyslu a akadémie a kde sa zároveň sústreďujú mladí startupisti – študenti Technickej univerzity Košice.

Zdroj: Agentúra Lemur

O translatólogii NA UKRAJINE V EURÓPSKOM KONTEXTE

Publikácia je výsledkom snahy podporiť kolegyne a kolegov z Ukrajiny, šíriť poznatky o translatólogii na Ukrajine a posilniť presvedčenie, že Ukrajina zdieľa európske hodnoty a je – a vždy bola – neoddeliteľnou súčasťou Európy.

Translation Studies in Ukraine as an Integral Part of the European Context je jedinečný zborník 15 štúdií v angličtine a nemčine. Editorický tím **Martin Djovčoš** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici), **Ivana Hostová** (Ústav slovenskej literatúry SAV), **Mária Kusá** (Ústav svetovej literatúry SAV) a **Emília Perez** (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre) usporiadali príspevky, ktoré boli prednesené na medzinárodnej konferencii s rovnakým názvom a ktoré pochádzajú z pera významných translatólogičiek a translatólogov z Ukrajiny i z viacerých európskych krajín, do piatich tematických blokov:

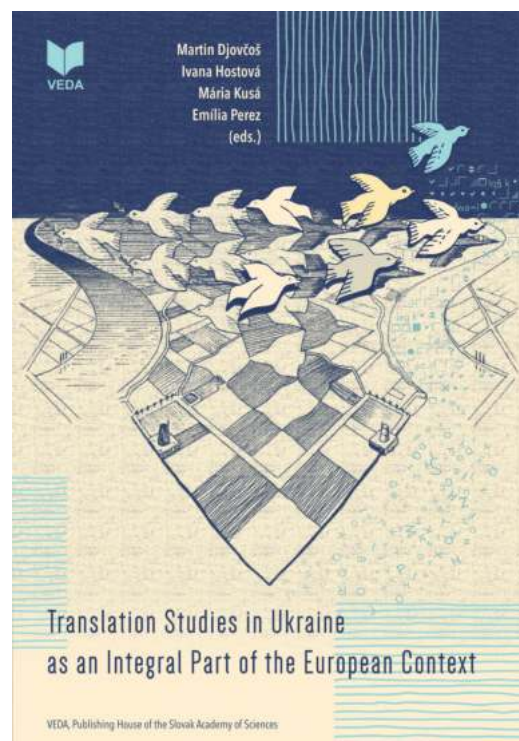
1. Myšlienky a úvahy
2. O historickej spravodlivosti v prekladateľských štúdiách
3. O metodologických aspektoch prekladu
4. O lingvistických aspektoch prekladu
5. O traume a manipulácii

Profesorka Mária Kusá dlhodobo vedie významný translatólogický výskum, v ktorom spolupracujú viaceré inštitúcie zo Slovenska. Boli to práve osobné vzťahy vytvorené počas medzinárodných konferencií, najmä s ukrajinským translatólogom Oleksandrom Kaľničenkem, ktoré viedli k vzniku zborníka.

„Docent Martin Djovčoš, ktorý bol iniciátorom a hlavným realizátorom celého projektu, sám zažil, aké to je utekať pred vojnou – z bývalej Juhoslávie v deväťdesiatych rokoch,“ približuje doktorka Hostová vznik myšlienky zorganizovať dvojdňovú simultánne tlmočenú konferenciu, ktorú online sledovalo viac ako sto ľudí po celom svete a na ktorej vystúpili také mená svetovej translatólogie ako Anthony Pym, Andrew Chesterman či Brian James Baer. Podľa I. Hostovej bola konferencia primárne reakciou na začiatok otvorenej vojny Ruska proti Ukrajine: ľuďom, ktorí sa teoreticky a prakticky venujú prekladu a tlmočeniu, vo zvýšenej miere záleží na budovaní porozumenia medzi ľuďmi z rôznych kultúrnych a jazykových oblastí.

Ako pripomína profesorka Kusá, štúdie v zborníku môžu mať popri záujme o Ukrajinu dosah na verejnosť tematickou šírkou záberu. „A aj keď je zborník primárne určený medzinárodnej translatólogickej komunite, procesy objavovania inšpirácií vytlačených z kolektívnej pamäti disciplíny a dekolonizácie poznania, na ktorých je postavený, sú iste zaujímavé aj pre širšie publikum,“ dodáva doktorka Hostová.

V čase, keď zažívame radikálne dôsledky antropocénu, ako sú klimatická zmena, technologizácia ľudského života, vojnové konflikty atď., je udržiavanie priateľského dialógu s ľuďmi na celom svete dôležitejšie ako kedkoľvek predtým. Preklad vo všetkých jeho formách môže uľahčiť vzájomné porozumenie, ktoré je nevyhnutné, ak chceme odovzdať planétu ďalším generáciám v obývateľnom stave.

Knižnú publikáciu je tiež možné voľne stiahnuť v PDF verzii v súlade s pravidlami otvorenej akadémie.

TEXT: Jana Cviková,
Ústav svetovej literatúry SAV

Populizmus a konšpirácie SÚ SILNO PREPOJENÉ

Medzi hlavné oblasti výskumu profesora **JANA-WILLEMA VAN PROOIJENA** patria konšpiračné teórie a radikalizmus. Javy, ktoré sú v súčasnosti výrazne na vzostupe nielen u nás.

Slovensko sa umiestňuje na prvých priečkach v prieskumoch zameraných na vieru v konšpiračné teórie. Existuje vysvetlenie, prečo práve Slováci v tomto ohľade tak výrazne vyčnievajú?

Je síce pravda, že v krajinách východnej Európy sa konšpiračné teórie vyskytujú častejšie než v západnej Európe, ale zo svojej pozície môžem o príčinách vo vašej krajine momentálne len špekulovať. Vo všeobecnosti môžu byť dôvodom zmeny alebo krízy v spoločnosti, nedôvera občanov voči politikom, ale tiež prechod od princípov komunizmu k demokracii aj napriek tomu, že odvtedy uplynulo už viac než 30 rokov.

Do akej miery môže súvisieť s vierou v konšpirácie aj dlhodobá tradícia populizmu v danej krajine?

Existujú dôkazy o tom, že populistické názory alebo populistický pohľad na svet a konšpiračné myslenie sú silno prepojené. Jedným z kľúčových aspektov populizmu je antielitárstvo, teda presvedčenie, že existuje skorumpovaná elita. Vtedy vnímate spoločnosť rozdelenú na dve skupiny – skorumpovanú elitu na jednej strane a ľud na strane druhej. Potom je už len veľmi malý krôčik k tomu, aby sme predpokladali sprisahania mocných elít, ktoré majú za cieľ ľuďom škodiť. Takže áno, populizmus na oboch stranách – ľavej alebo pravej – býva dobrým predpokladom na konšpiračné teórie v rôznych európskych krajinách.

Nepredstavujú problém aj „bubliny“, v ktorých si ľudia vytvárajú vzťahy na základe istej zhody ako napríklad podobnosť názorov či spoločenské postavenie?

Určite je to problém na viacerých úrovniach. Pokiaľ v spoločnosti existuje niekoľko podskupín, prirodzene sa tiež formujú názory o sebe navzájom na základe stereotypov. A čím viac nedôvery panuje medzi týmito skupinami, tým viac konšpiračných teórií o „tých druhých“ vzniká. A čím viac je takýchto skupín, ktoré navzájom nekomunikujú, tým viac sa polarizuje aj spoločnosť. Ak ste obklopení rovnakým typom ľudí, hrozí, že tí s extrémnejšími názormi nastaví normu, aký by mal byť dominantný názor v skupine.

Aký vplyv má vzdelanie na vieru v konšpiračné teórie?

Z dát vyplýva, že spojitosť medzi vzdelaním a konšpiračným myslením nie je taká silná, ako by mnohí ľudia intuitívne očakávali. Vzdelanie však vytvára určitý nárazník. Veľká časť konšpiračných teórií vzniká racionalizáciou vlastných myšlienok. Ak máte strach alebo určitú predstavu – napríklad o vakcínach –, začnete selektívne hľadať

dôkazy. Existujú teórie, ktoré naznačujú, že čím sú ľudia múdrejší a vzdelanejší, tým sú aj lepší v racionalizácii svojich myšlienok, v hľadaní zdrojov na ich overenie alebo v hľadaní argumentov na ich obhajobu.

Čo by ste poradili ľuďom, ktorých blízki priatelia alebo členovia rodiny konšpiráciám podľahnú alebo ich sami začnú šíriť? Ako s nimi komunikovať?

Najlepšia rada je, aby ste vždy zachovali voči druhej strane rešpekt a nestavali sa do pozície učiteľa. Naopak – hľadajte pravdu spolu. Tiež sa treba uistiť, že ste dostatočne informovaní o danej téme, na ktorú sa vzťahuje konkrétna konšpiračná teória. Pretože ak v jednom momente zlyháte, druhá strana sa toho ihneď chytí. Ak vám na tom vzťahu záleží, určite pokračujte v pravidelných spoločných aktivitách, pretože len pokiaľ sa druhá strana bude cítiť s vami dobre, bude tiež ochotná zdieľať svoje myšlienky. Neprestávajte však klásť aj dôležité otázky ako napríklad: Prečo tomuto zdroju nedôveruješ, ale inému áno? Prečo práve tento zdroj sa ti zdá dôveryhodný?

Treba byť však pripravený na to, že konšpiračné presvedčenia nemožno zmeniť z večera do rána. Dohodnúť sa na tom, že sa nezhodnete, nie je v krátkodobom meradle zlý výsledok. Ak títo ľudia ostanú v kontakte s tými, ktorí zmyšľajú inak, ktorí sú pevne ukotvení v realite, ich pohľad sa môže meniť v dlhodobejšom horizonte.

Profesor Rory Fitzgerald z European social survey (ESS) sa v rozhovore vyjadril, že podľa prieskumov podpora vo vzťahu k demokracii je v celej Európe stále silná, ale tak ako pred 10 rokmi výsledky demokracie nezodpovedajú očakávaniam občanov. Ako to vidíte vy, keďže popularita antisystémových strán a extrémizmu je v Európe na vzostupe?

V tomto smere som optimista a myslím si, že v Európe je stále priestor pre demokraciu. Samozrejme, vnímam tiež fakt, že demokracia je v súčasnosti v ohrození a niektoré nedemokratické strany naberajú na sile. Urobili sme niekoľko štúdií zameraných na vzťah medzi vierou v konšpiračné presvedčenia a vnímaním demokracie. Zistili sme, že viac konšpiračných presvedčení predikuje nesúhlas s demokratickým systémom a tiež tendenciu akceptovať čokoľvek iné. Je tam tiež predpoklad uprednostňovať priamu demokraciu prostredníctvom referendum a priameho hlasovania o politike a obchádzaním parlamentu. Ale aj keď to vyzerá ako protiklad, stále je to v súlade s princípmi demokracie. Aj napriek tomu, že mnohí občania majú pocit, že demokracia im nepriniesla to, v čo dúfali. Mali by sme tomu však venovať dostatok pozornosti. Osobne som si vedomý, že demokracia nie je dokonalá, ale ako povedal Churchill: Demokracia je najhoršia forma vlády – okrem všetkých ostatných, o ktoré sa občas ktosi pokúšal.

„Dohodnúť sa na tom, že sa nezhodnete, nie je v krátkodobom meradle zlý výsledok.“

JAN-WILLEM VAN PROOIJEN

Profesor Jan-Willem van Prooijen je behaviorálny vedec. Pôsobí na Vrije Universiteit v Amsterdame a špecializuje sa na výskum v oblasti radikalizácie, extrémizmu a konšpiračného myslenia. Zaujíma sa o temnú stránku ľudských bytostí, najmä v kontexte politiky, práva a spoločnosti.

JAN-WILLEM VAN PROOIJEN vystúpil 27. septembra 2023 v Bratislave so svojou prednáškou v Centre vedecko-technických informácií v rámci programu Mobility Visit, ktorým Predsedníctvo SAV podporuje návštevy významných vedcov v SAV. Prednáška bola spojená s vedeckým sympóziom o konšpiračných teóriách, radikalizme a populizme za účasti expertov zo SAV. Podujatie zorganizovalo Centrum spoločenských a psychologických vied SAV a Ústav experimentálnej psychológie CSPV SAV.

„Ak ste obklopení rovnakým typom ľudí, hrozí, že tí s extrémnejšími názormi nastaví normu, aký by mal byť dominantný názor v skupine.“

Občas sa zdá, že pojmy ako demokracia alebo fašizmus sa použili v natoľko rôznych smeroch, že ľudia prestávajú chápať ich význam.

Je to zložité. Existuje skutočná demokracia, ale aj mnoho represívnych režimov, ktoré predstierajú, že sú demokratické. Organizujú však voľby, ktoré sú zmanipulované a dostávajú sa k moci zmenou niektorých kľúčových prvkov demokracie a to ľudí mátie.

Existuje jednoduché riešenie, ako rozlišovať konšpirácie od pravdy? Pretože rada overovať si každú informáciu je viac-menej nereálna. Nemôže tento chaos a neistota človeka paradoxne naplniť novou vlnou nedôvery voči systému, od ktorého ľudia očakávajú, že ich bude chrániť?

Máte pravdu, sme zahltení informáciami. Nie vždy máme čas alebo chuť informáciu overiť. Do istej miery to môže narúšať tiež dôveru vo vedu. Ľudia od vedcov očakávajú, že im – najmä počas pandémie, ale aj inokedy – povedia, čo majú robiť. Ale veda takto nefunguje. Na vývoj a výskum je potrebný čas a mnohokrát sa dostáva do slepých uličiek. Pretože veda sa najprv uberá jedným smerom, ale potom sa môže ukázať, že to bol omyl. Takisto medzi vedcami je veľa nezhôd v rôznych ohľadoch a ľudia sú tak zmätení.

A ja to chápem. Najmä keď ste v núdzi – ako napríklad počas pandémie –, chcete počuť, čo treba robiť a prečo.

Ako bude z pohľadu behaviorálneho vedca vyzeráť Európa o 10 rokov?

To závisí od mnohých faktorov. V prvom rade je dôležité, ako bude prebiehať vojna na Ukrajine a ako sa skončí. Je nemožné predpovedať budúcnosť, ale môžeme sa obzrieť späť v čase, keď sme boli svedkami vývoja smerom k väčšej demokracii a mieru, ale aj období, keď to tak dobre nefungovalo z ekonomického hľadiska alebo preto, že vypukla vojna.

Z dlhodobého hľadiska ostávam optimista. Na najbližších 10 rokov si však netrúfam robiť spoľahlivé prognózy. Myslí si, že to, čo nám pomôže, je väčšia jednota vo svete, pokiaľ ide o väčšie mocenské štruktúry, akými sú EÚ a NATO. Tie môžu ľuďom naháňať strach a sú tiež predmetom mnohých konšpiračných teórií, ale z hľadiska reálnej bezpečnosti plnia dôležitú funkciu pri ochrane voči agresii, ako je to momentálne v prípade Putina a Ruska.

Text: Stanislava Longauerová

Foto: Martin Bystriansky

COOPERATION
INNOVATION
TECHNOLOGY
TRANSFER 2023

Pozvánka na konferenciu COINTT

Najväčšie podujatie o transfere technológií na Slovensku
s medzinárodnou účasťou

Hlavná téma:

Biele miesta v inováciách a transfere technológií

24. – 25. október 2023

Hotel Saffron, Bratislava

Registrácia: www.cointt.sk/registracia

Organizátor:

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky fond regionálneho rozvoja
OP Integrovaná infraštruktúra 2014 – 2020

sapie™

Spoluorganizátori:

Podujatie je realizované v rámci implementácie národného projektu
Národná infraštruktúra pre podporu transferu technológií na Slovensku II – NITT SK II.
Investícia do Vašej budúcnosti. Tento projekt je podporený z Európskeho fondu regionálneho rozvoja. www.opii.gov.sk

Drobnicov memoriál

Od 5. do 7. septembra sa v Hornej Vsi uskutočnil už 12. ročník podujatia venovaný profesorovi Drobnicovi a jeho dedikácii k práci pre vedu a výchovu mladých vedeckých pracovníkov.

Podujatie bolo organizované Centrom biovied SAV a Fakultou chemickej a potravinárskej technológie Slovenskej technickej univerzity pod záštitou Slovenskej spoločnosti pre biochémiu a molekulárnu biológiu.

Úvodnú prednášku pre mladých vedeckých pracovníkov a pracovníčky mal profesor **RNDr. Peter Račay, PhD.**, predseda odbornej komisie. Plenárna prednáška s názvom „Vnútrobunkový stres. Priateľ či nepriateľ?“ sa venovala širokej škále tém týkajúcich sa vnútrobunkového stresu. Následne sa konferencia venovala prezentáciám mladých vedkýň a vedcov, najmä z doktorandského štúdia.

Toto sympóziu nie je len miestom na získavanie nových poznatkov z výskumných prác kolegov a kolegýň, ale aj súťažou. Členmi odbornej hodnotiacej komisie boli **prof. RNDr. Peter Račay, PhD.** (predseda komisie), **Mgr. Miro Baláž, PhD.**, **Mgr. Mária Balážová, PhD.**, **RNDr. Imrich Barák, DrSc.**, **prof. Ing. Albert Breier, DrSc.**, **doc. Ing. Boris Lakatoš, PhD.**, **doc. Ing. Martin Rebroš, PhD.**, **Ing. Zdena Sulová, DrSc.**, a **RNDr. Dušan Žitňan, DrSc.**

Komisia udelila päť knižných darov, tri hlavné ceny a jednu špeciálnu cenu Ernesta Šturdíka za biotechnológiu. Mária Balážová a Boris Lakatoš, hlavní organizátori, tiež odovzdali Cenu publika trom prednášajúcim, ktorí auditórium najviac zaujali. Ocenenie získali **Matej Medla** za prednášku „Funkcia neuropeptidov pri rozmnožovaní kliešťov *Ixodes ricinus*“, **Vladimíra Hod'ová** za prednášku „Má neurogenéza u spevavcov cirkadiálny rytmus?“ a **Monika Líšková** za prednášku „Štúdium pôsobenia TUDCA a PBA na úrovni mitochondrií v SH-SY5Y bunkách“.

KNIŽNÉ DARY ZÍSKALI:

- » **Peter Haluz** (Chemický ústav SAV) „Nové enzýmové prípravy diglykozidov tyrozolu“
- » **Silvia Žarnovičanová** (Ústav molekulárnej biológie SAV) „Katabolizmus leucínu – potenciálny zdroj acetyl-CoA pre nádory ľudského mozgu“
- » **Barbora Puzderová** (Biomedicínske centrum SAV) „Testovanie terapeutických prístupov na prekonanie rezistencie nádorových buniek voči chemoterapeutiku s využitím 3D modelu“
- » **Nina Mayerová** (Prírodovedecká fakulta UK) „Úloha nových génov v stabilite genómu“
- » **Vladimíra Hod'ová** (Centrum biovied SAV) „Má neurogenéza u spevavcov cirkadiálny rytmus?“

CENU ERNESTA ŠTURDÍKA ZA BIOTECHNOLÓGIU ZÍSKALA:

- » **Kludia Žigová** (Fakulta chemickej a potravinárskej technológie STU) „Rekombinantné enzýmy využiteľné na vývoj antivirov“

NA STUPIENKOCH VÍŤAZOV SA UMIESTNILI:

- » **1. miesto: Kristína Šimoničová** (Centrum biovied SAV) „Zmeny v dráhach syntézy pyrimidínových nukleotidov pri rozvoji rezistencie AML bunkových línií voči hypometylačným látkam“
- » **2. miesto: Matej Medla** (Zoologický ústav SAV) „Funkcia neuropeptidov pri rozmnožovaní kliešťov *Ixodes ricinus*“
- » **3. miesto: Eva Kocianová** (Biomedicínske centrum SAV) „Metabolizmus ako tajná zbraň v boji s rezistenciou testikulárnych nádorových buniek“

Aj tento ročník sa niesol v priateľskej atmosfére a naplnil odkaz profesora Drobnicu, ktorý sa prenáša ďalej jeho študentmi, ktorí sú zároveň už aj učiteľmi.

Text a foto: Mária Balážová, Centrum biovied SAV

Vedecký podcast SAV

Od roku 2020 vznikajú na pôde akadémie jedinečné rozhovory o vede a výskume. V archíve ich nájdete desiatky a toto sú tie najnovšie. [Prajeme príjemné počúvanie!](#)

Špeciálny podcast SAV s Dušanou Dokupilovou a Jakubom Šrolom

Zmena klímy očami spoločenských vied

Odborný svet sa dnes zhoduje, že zmena klímy vznikla v dôsledku ľudskej činnosti. V popredí tohto globálneho problému stojí teda človek a spoločnosť. Preto aj spoločenské vedy majú k prebiehajúcej klimatickej kríze čo povedať. Súhrn najnovších poznatkov spoločenských vedcov a vedkýň v lete priniesol tiež druhý diel brožúry Zmena klímy, ktorú si možno voľne stiahnuť na stránke SAV – Otvorená akadémia.

Pozvanie Petra Boháča prijala dátová analytička a prognostička Dušana Dokupilová a experimentálny psychológ Jakub Šrol – obaja z Centra spoločenských a psychologických vied SAV. V podcaste zaznelo, prečo niektorí ľudia klimatickú zmenu spochybňujú a čo znamená fenomén psychologické vzdialenosti klimatickej zmeny a tiež ako vznikajú klimatické prognózy a ktoré z nich sú tie najpresnejšie.

46 min.

Špeciálny podcast SAV s Dominikom Želinským

Žijeme dobu silných emócií

Voľbná kampaň a posledné týždne pred voľbami sú nesmierne zaujímavým obdobím pre výskum charizmy autorít. Potvrdil to aj hosť predvolebného špeciálu Dominik Želinský zo Sociologického ústavu SAV, odborník na problematiku sebareprezentácie a charizmy v politike. V rozhovore porovnal slovenskú a českú spoločnosť z hľadiska náchylnosti ku konšpiračným teóriám, apatie či angažovanosti obyvateľstva. S moderátorkou Soňou G. Lutherovou viedli tiež dialóg o charizmatických lídroch v politike, o emocionalite a ideologickej radikalizácii slovenskej spoločnosti či rôznych mýtoch spojených s mestským a vidieckym obyvateľstvom.

42 min.

#58 Michal Kentoš

Chýba nám kultúra aktivizmu

Sociálny psychológ Michal Kentoš zo Spoločenskovedného ústavu Centra spoločenských a psychologických vied SAV je národným koordinátorom prieskumu Európska sociálna sonda (ESS). S moderátorkou Klarou Kohoutovou diskutovali o tom, čo výskumníkov v tomto prieskume zaujíma, ako sa tvoria dotazníky na použitie v celej Európe, ako prebieha výber respondentov. Vďaka tomu, že je Slovensko súčasťou ESS, sa u nás od roku 2002 uskutočnilo už 10 kôl zberu dát, ktoré hovoria o tom, ako sledujeme médiá, ako sme spokojní so svojím životom, ale aj aké máme hodnoty, postoje ku klimatickým zmenám a ako dôverujeme inštitúciám.

40 min.

Vedecký podcast SAV nájdete na [webe SAV](#) a všetkých streamovacích platformách ako [Apple Podcasts](#), [Google Podcasts](#) a [Spotify](#).

Sledujte svet vedy SAV

Aktuality

pravidelne informujú
o dianí v SAV

www.sav.sk

Časopis Akadémia

môžete čítať aj online

www.akademia.sav.sk

Vedecký podcast SAV

ponúka desiatky zaujímavých rozhovorov o vede

akademiiavied.podbean.com

Tip na rozhovor

Milí vedci a vedkyne zo SAV, venujete sa vy alebo vaši kolegovia či kolegyně originálnemu výskumu?

Ozvíte sa nám a šírme spolu dobré meno vedy ďalej.

redakcia-spravysav@savba.sk

Vydavateľ

Slovenská akadémia vied
www.sav.sk

Šéfredaktorka
Jazyková redaktorka
Grafický dizajn
Fotografia na obálke

Stanislava Longauerová
Jana Ševčíková
Gabriela Obadalová
Martin Bystriansky

E-mail
Tlač
Evidenčné číslo
Uzávierka

redakcia-spravysav@savba.sk
VEDA, vydavateľstvo SAV
ISSN 2730-0986
6. októbra 2023

Slovenská akadémia vied

Štefánikova 49
814 38 Bratislava

www.sav.sk